

T E R R A
Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Janty Heeres

“Grafisch puzzelen vanuit
gevoel en verhaal”

pagina 18

Korfbal in Wedde
p.16

Militair in Den Haag
p.24

Herindelingsperikelen
p.30

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 12, nummer 1, voorjaar 2023

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde in Bellingwolde. Terra Westerwolda verschijnt drie keer per jaar.

Redactie

Tjarko van Dijk
Lieuwe Jongasma
Lizanne Trenning
Obby Veenstra (namens het MOW)
Geert Volders (hoofdredactie)
Erik Wubs (eindredactie)

Vaste medewerkers

André Dümmer (fotografie)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet
www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij Geert Volders, telefoon: 06 - 46 54 25 40, e-mail: geert.volders@gmail.com

Lid-abonnee worden?

Zie pagina 36. Terra Westerwolda is voor € 4,95 ook verkrijgbaar bij diverse (boek-) winkels.

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de redactie wenden.

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Kineke Kuper-Dijkmeijer (secretaris)
Freerk Mol (penningmeester)
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman
Rienhart Wolf

Secretariaat HVW

Kineke Kuper-Dijkmeijer, telefoon: 0599 - 31 35 29, e-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl

Jaargang 12, nr. 1, voorjaar 2023

Van de redactie

Het zel weer veurjaar worden

Als u zich enigszins Groninger voelt, dan herkent u het bovenstaande als een tekst van Ede Staal (1941-1986). In poëtische bewoordingen beschrijft Staal hoe in winterse omstandigheden – zoals nu bij het schrijven van deze bijdrage – men bang kan zijn dat het misschien wel nooit meer voorjaar wordt. Maar, zo vervolgt Staal: “t Komt altied wel goud”. In dit voorjaarsnummer leest u over gebeurtenissen in een ver verleden, aan u als lezer het oordeel of het wel of juist niet goed kwam.

Jacco Pranger beschreef de korte geschiedenis van het korfbal in Wedde. Willem Doornbos schreef over de belevenissen van de in Vlagtwedde geboren Geert Buirs die aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog als dienstplichtig militair in Den Haag verbleef. De erfenis van bos- en landbouwopzichter Johannes Nicola in Ter Apel werd beschreven door Jakob Been. Lizanne Trenning ontmoette de vormgever van Terra Westerwolda: Janty Heeres. Wat beweegt een jonge ondernemer om in Rhederveld te werken? “t Komt altied wel goud”? Zou men dat ook gedacht hebben toen Onstwedders en Stadskanaalsters in de periode 1840-1870 pogingen deden om een nieuw gemeentelijk bestuur op te zetten? En zou bisschop Knijff ten tijde van de Reformatie ook gedacht hebben “t komt altied wel goud”? Hoe het ook zij... ook toen werd het weer voorjaar. U leest over deze en andere onderwerpen in deze editie van Terra Westerwolda.

Na bijna tien jaar als redactielid aan Terra Westerwolda te hebben meegewerkt, heeft Tjarko van Dijk aangegeven na dit voorjaarsnummer te willen stoppen. Aan meer dan 25 edities leverde Tjarko een bijdrage als redacteur en ook als auteur. Vanaf deze plaats een welgemeend bedankt voor de fijne samenwerking!

Geert Volders

De Stichting Monumenten Westerwolde en het Streekhistorisch Centrum in Stadskanaal bieden de bekende boeken *Westerwolders en hun Woningbezit* van C.J. en R.M.A. Wegman nu met een hoge korting aan. Op de website van de Historische Vereniging Westerwolde vindt u de verkoopprijzen. De complete negendelige reeks is nog beperkt verkrijgbaar! →

Cover

Janty Heeres in haar kantoor aan het werk met de vormgeving van Terra Westerwolda. Schilderij: Geert Schreuder.

Het volgende nummer van Terra Westerwolda verschijnt in de zomer van 2023

Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column: Leedaanzeggen aan bijen, minder vreemd dan gedacht
- 5 Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolde
- 6 Historische Kring Ter Apel: Johannes Nicola, bos- en landbouwopzichter
- 15 Het portret van... Wubbe Alberts Harding en Geertruida Maarsingh
- 18 Interview: Janty Heeres
- 36 Historische actualiteiten

Artikelen

- 8 De Reformatie, een lange weg naar Oost-Groningen
- 16 Korfbalvereniging DIOS in Wedde en Albert Wubs
- 24 Geert Buirs, een Vlagtwedder in Den Haag
- 30 Hoe Onstwedde en Stadskanaal (niet) van elkaar wilden scheiden

De Reformatie: een lange weg naar Oost-Groningen, 1517-1594
pagina 8

Geert Buirs, een Vlagtwedder in Den Haag
pagina 24

's-GRAVENHAGE Wachtparade Groet uit de Oranje-Kazerne
Uitg. S. S. Kortbuis, Handelsdrukkerij, Den Haag.

Leedaanzeggen aan bijen, minder vreemd dan gedacht

door Geert Luth

Het overlijden van koningin Elizabeth II op 8 september 2022 werd overal ter wereld bekend gemaakt. Ook de *royal beekeeper* (koninklijke imker) moest het overlijden van de 96-jarige monarch mededelen aan de bijen op het terrein van Buckingham Palace. Brede, zwarte rouwlinten met grote strikken werden om de bijenkasten gebonden. De imker moest de bijen ook laten weten dat voortaan Charles III hun nieuwe koning is. Een vreemd gebruik? Nee deze bijentraditie is niet specifiek voor Engeland. Het bijenritueel komt ook in andere delen van Europa voor, onder andere in Westerwolde.

Bijen waren vroeger heel belangrijk, alleen al omdat men nog geen (riet)suiker kende. Zij waren als het ware huisgenoten. Dat ging zover, dat men het nodig vond dat de bijen bij geboorte, huwelijk en dood in kennis gesteld werden. De traditie hield in dat de imker de bijen moest inlichten. Hij klopte dan op elke bijenkorf en fluisterde de dieren het nieuws toe. De Sellinger schoolmeester Jan Hendrik Neuteboom (1865-1929) beschreef deze bijzondere vorm van leedaanzeggen in het verhaal *Geerts Marijke en heur voader*.

*Aanderdagsmörgens stun schaipe Freerk
bie de iemekorven. Dij hadde warm
toudekt mit plagen. Man veur dat e hen
gungk, tikte mit zien knokkels tegen 't
ielgat net zo laangk tot e de mour
[koningin] zoemen heurde. Dou namp e
zien pette aof en zee plechtstoateg:
"No heurt man, lu!*

De boer is dood

Van nacht, dou is e störven

Nou is e oet zien pien en nood!

Hef de ijwegheid beörven!"

Uit: G. Luth, *De verzamelde werken van J.H. Neuteboom* (2001) p. 188.

MailOnline

Home News U.S. | Sport | TV&Showbiz | Australia | Femall | Health | Science | Money |

Breaking News | 1915 cent | Russia-Ukraine | China | Meghan Markle | Prince Harry | King Charles III | UK

EXCLUSIVE: Royal beekeeper has informed the Queen's bees that the Queen has died and King Charles is their new boss in bizarre tradition dating back centuries

- Royal beekeeper John Chapple has notified the palace hive of the Queen's death
- He told the bees that King Charles is their new boss and urged them to be good
- The centuries-old traditon is rooted in superstition about honey production

By JOHN DINGWALL FOR MAILONLINE
PUBLISHED: 08:48 GMT, 10 September 2022 | UPDATED: 13:53 GMT, 10 September 2022

Royal beekeeper, John Chapple, 79 (right) - in an arcane tradition thought to date back centuries - has informed the hives kept in the grounds of Buckingham Palace and Clarence House of the Queen's death

The bees have also been told, in hushed tones, that their new master is now King Charles III

In diverse media werd het leedaanzeggen door de koninklijke imkers met verbazing gerapporteerd.

Jan Hendrik
Neuteboom

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolda

door Geert Volders

In dit voorjaarsnummer bekijken we terug op twee ledenbijeenkomsten die we in het najaar van 2022 hielden.

De grens getrokken

Op 15 oktober verzorgde dr. Dirkje Mulder-Boers een lezing voor onze vereniging in de Sprankel in Sellingen. In 2020 verscheen Mulders boek *De grens getrokken. Noord-Nederlandse grensbewoners tussen 1914-1964*. Mulder promoveerde op dit onderwerp. Het onderzoeksgebied voor haar proefschrift liep van Nieuwe Statenzijl in het noorden tot Coevorden in het zuiden. U begrijpt het: een centrale rol voor de regio Westerwolda. In deze lezing ging Mulder in op verschillende aspecten van het leven langs de grens. Werken (economisch) of trouwen (sociaal) 'over de grens' was helemaal niet ongewoon. Het veranderende perspectief op de Duitse buur vormde een belangrijk onderdeel van het betoog. Uiteraard vormde de Tweede Wereldoorlog een belangrijk kantelpunt in de ontwikkeling van dit perspectief. De interessante lezing kon op ruim zestig belangstellenden rekenen.

Lezing door Dirkje Mulder-Boers. Foto: Geert Volders.

Uw Koninkrijk Kome

Op 17 december organiseerden we een ledenbijeenkomst in MFA Ons Noabershoes in Veelerveen. De keuze voor Veelerveen was niet helemaal toevallig. Het was honderd jaar geleden dat het kerkje van Veelerveen werd geopend. Het kerkgebouw in eenvoudige neogotische vormen werd in 1922 gebouwd voor de Hervormde Evangelisatie Uw Koninkrijk kome, die in 1917 was opgericht. De spreker van deze middag, drs. Hendrik-Jan van der Wal, is een kleinzoon van L.H. van der Neut, die eind jaren '70 als evangelist in Veelerveen heeft gewerkt. De evangelisatie in Veelerveen was een zogenaamde afstands-evangelisatie van de hervormde gemeente van Vlagtwedde, die op deze wijze een kerkelijke voorziening in de nieuwe veenkolonie wilde realiseren. Van der Wal liet zien dat de hervormde evangelisatie ook werd opgericht om tegenwicht te bieden aan andere kerkelijke stromingen, maar ook aan anti-kerkelijke stromingen zoals het communisme. De in Veelerveen aangestelde evangelist was ook werkzaam voor de evangelisatie in Harpel. Wist u trouwens dat er in Westerwolda in ieder geval dertien evangelisaties waren? In de jaren '40 en '50 was er in Veelerveen sprake van een rijk verenigingsleven rondom Uw Koninkrijk kome. De ontkerkelijking ging vanaf de jaren '60 niet aan Veelerveen voorbij. De evangelisatie moest in 2005 sluiten, maar het kerkje met de naam en bede Uw Koninkrijk kome staat er nog steeds.

Voorlopige agenda 2023

- 25 maart:** algemene ledenvergadering in d'Ekkelkaamp te Onstwedde
- 17 juni:** ledenbijeenkomst te Nieuweschans
- 16 september:** excursie
- 14 oktober:** ledenbijeenkomst te Ter Apel
- 16 december:** ledenbijeenkomst te Vlagtwedde

Voor overige berichten en activiteiten in 2023, zie: www.verenigingwesterwolda.nl

Mocht u uw contributie voor 2023 nog niet voldaan hebben, dan verzoeken we u alsnog €25,- te voldoen op IBAN-nummer NL80 RABO 0358606063. Alvast bedankt voor uw actie!

← Lezing door Hendrik-Jan van der Wal in kerstserfen in Ons Noabershoes. Foto's: Marten Fokkens.

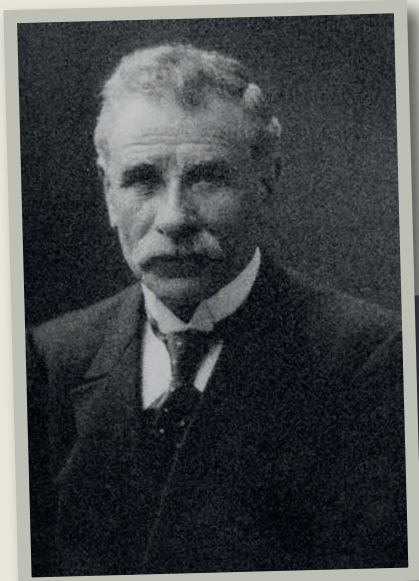
Johannes Nicola

door Jakob Been

Bos- en landbouw- opzichter namens de stad Groningen

De naam Johannes Nicola is onlosmakelijk met Ter Apel verbonden. Hij werd in 1890 opzichter van het bos- en landbouwbedrijf als opvolger van Hendrik Langenbach, de laatste commandeur van de stad Groningen. Gedurende de 37 jaar dat Nicola in Ter Apel werkzaam was, voltrokken zich tal van veranderingen. In dit artikel blikken we terug op het werk van Johannes Nicola.

Johannes Nicola.
Beeld:
Collectie Groninger
Archieven, inv.nr.
1785-15440.

waar hij ook al de bossen onder zijn hoede had. Hij werd dus door de stad Groningen 'loggeweekt'. Als zodanig was Johannes Nicola dus in dienst van de stad en fungeerde hij als baas van de bossen in Ter Apel en Ter Haar.

De Boslaan en de stadsboerderijen

Een opvallende verandering die onder Nicola's hoede plaatsvond was de aanleg van de Boslaan. Van een kronkelig zandpad, dat naast de smalle beek aan de Hoofdstraat begon naast het huidige pand van tandarts Mulder, werd het pad omgevormd tot de mooie, rechte laan met statige bomen aan weerszijden van de weg. Nicola voltooide tevens de aanleg van de vijver in het bos waar zijn voorganger Langenbach rond 1885 mee was begonnen.

Een tweede belangrijke verandering betrof de exploitatie van de stadsboerderijen. Nicola was het die er voor zorgde dat de stadsboerderijen in beheer van de stad kwamen. De in 1860 gebouwde boerderijen werden tot die tijd verpacht. De pachtopbrengsten werden rond het begin van de twintigste eeuw echter steeds minder. In 1911 kwam er een stadsboerderij vrij en Nicola besloot deze boerderij in eigen exploitatie te nemen. Zo ontstond de eerste stadsboerderij, geëxploiteerd door de stad Groningen. Dat bleek een gouden greep, want de winsten verveelvoudigden. De landbouwgronden waren al vanaf de zeventiende eeuw verpacht, maar nu nam Groningen zelf het heft in handen. In 1920 had Groningen al 850 hectare in exploitatie als landbouwgebied en tien stadsboerderijen.

Nicola was het ook die het overbekende Sikkeloantje heeft laten aanleggen op de manier zoals het er anno 2023 nog steeds bij ligt met de prachtige, statige beukenbomen. De nu kolossale bomen werden als jonge boompjes gekocht in het Münsterland voor 25 cent per stuk. Hij heeft rond 1910 deze telgen (jonge, kleine boompjes) laten planten,

Van commandeur naar opzichter

Langenbach had het commando over enkele soldaten die onder andere de grens met Duitsland en de Leidijk moesten bewaken tegen stropers, bedelaars en mensen die de dijk wilden doorsteken. Die dijken werden regelmatig doorgestoken omdat het een obstakel vormde om het overtollige water te laten wegstromen. Daardoor kwamen de landerijen onder water te staan aan Pruisische kant. Na 1890 was dat toezicht blijkbaar niet meer nodig.

De stad Groningen is in het jaar 1619 eigenaar van de bossen rondom de kloosterenclave in Ter Apel geworden. In de daaropvolgende eeuwen waren de door de stad benoemde commandeurs de belangrijkste ambtenaren in Ter Apel. Na het overlijden van Langenbach in 1889 besloot het stadsbestuur geen nieuwe commandeur, maar een opzichter aan te stellen. Op 31 maart 1890 werden drie mannen voorgedragen voor deze functie: G. de Zoete uit Baarn, H. Versteeg uit Epe en J. Nicola uit Frederiksoord. Uiteindelijk werd Johannes Nicola gekozen. Hij kreeg twintig stemmen tegenover vijf voor Versteeg. De Zoete kreeg geen stem. Nicola was toen werkzaam voor de Nederlandsche Heidemaatschappij

Schilderij op hout van de vijver in het bos. Helaas zijn het jaartal en de maker onbekend. Collectie: J.A. Nijboer (Vlagtwedde).

die dus nu allemaal ouder zijn dan 110 jaar. Er werd toen de hoop uitgesproken dat “de jonge boomen niet door baldadige menschen worden geschonden wat elders bij andere voetpaden door het bosch groote last veroorzaakt”. De nieuwe opzichter zag kans om de cultuurtechnische toestand van de landerijen sterk te verbeteren, door bebossing aan te leggen op hogere gronden en het verbeteren van de afwatering van de lagere delen (door middel van rabatten). Met andere woorden: aan Johannes Nicola heeft Ter Apel grotendeels zijn schitterende bossen te danken!

Alle inspanningen van Nicola voor Ter Apel was het gemeentebestuur van Groningen natuurlijk

niet ontgaan. Regelmatige loonsverhogingen, een dienstverband voor onbepaalde tijd en een nieuwe ambtswoning aan Hoofdstraat 1 vielen hem ten deel. Deze ambtswoning, gebouwd in 1905, staat nog steeds aan de rand van het bos waar ook latere directeuren van de stad Groningen kwamen te wonen. Aan de achterzijde was de stadskwekerij gevestigd, waar uit zaden loof- en naaldbomen werden opgekweekt. Die werden dan vooral in de eigen bossen aangeplant, maar ook werden veel bomen gebruikt voor de plantsoenen in de stad Groningen. Een klein deel werd particulier verkocht. Het werk gebeurde toen veelal met behulp van paarden, die werden gehouden op de plek naast de kwekerij, tegenwoordig beter bekend als het Ruitenkamp. Het bosbedrijf werd in 1976 verkocht aan het toenmalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM), dat het op zijn beurt in beheer gaf bij Staatsbosbeheer. In september 1985 werd het landbouwbedrijf door de stad Groningen verkocht aan de NV Handels Vereniging Amsterdam.

Familie Nicola

Johannes Nicola werd geboren in Steenwijkerwold op 5 juli 1862 als vierde van zeven kinderen van arbeider Cornelis Nicola en Adriana Kranendonk. Het trieste is dat maar twee van de zeven kinderen de volwassen leeftijd bereikten. Nog maar net in Ter Apel ontmoette hij Elsje Beugel. Zij was op 2 juni 1864 geboren in Ter Apel en een dochter van caféhouder Pieter Beugel. Die had een café aan de Hoofdstraat, het later zeer bekende Café-Restaurant Schot. Hij trouwde al vrij snel met haar op 25 maart 1891.

Ze gingen wonen in de boerderij in het Schot, dat later ook een stadsboerderij werd (het tegenwoordige Bed & Breakfast 't Ossenschot). Samen kregen ze twee dochters, Adriana op 20 januari 1892 en Katriena op 17 augustus

1896. Dochter Adriana was nog enige jaren onderwijzeres aan de lagere school aan de Westerstraat.

In 1927 ging Johannes Nicola met pensioen, hij werd opgevolgd door Hindrik Seggers (1927-1960) en later nog door zijn zoon Gerard Seggers (1961-1970) en Andries Drenth (1970-1986). Nicola liet Ter Apel achter te midden van prachtige bossen en een bloeiend landbouwbedrijf. Hij verhuisde naar Groningen, waar hij woonde aan de Goeman Borgesiuslaan 6. Op 22 maart 1952 overleed Johannes Nicola op 89-jarige leeftijd. Hij ligt begraven op de Selwerderhof in Groningen. Zijn vrouw overleed enige jaren eerder op 2 januari 1949. ■

De stadsboerderij op de hoek van de Sellingerstraat en Oudeweg. Luchtfoto van eind jaren 1950. Collectie: Rienhart Wolf.

Het Sikkeloantje. Foto door auteur.

De directeurswoning van Johannes Nicola in Ter Apel. Foto door auteur, 2023.

De Reformatie: een lange weg naar Oost-Groningen, 1517-1594

De zestiende eeuw liep al bijna op haar eind toen in de Groninger Ommelanden eindelijk de kerkelijke kleur veranderde van rooms in gereformeerd. Westerwolde, dat sinds 1561 onder het bisdom Groningen stond, beleefde hetzelfde: een trage gang van zaken, pas in 1594 begon de grote verandering. Dat roept onmiddellijk de vraag op: waarom werd de Reformatie in Groningen zo laat doorgevoerd, bijna tachtig jaar na Luther's 95 stellingen? Welke bijzondere ontwikkelingen hebben dit zo late resultaat veroorzaakt?¹

door Harm Veldman

De 95 stellingen werden volgens de overlevering op 31 oktober 1517 door Luther aan de slotkapel van Wittenberg gespijkerd. Detail van een schilderij (1872) door Ferdinand Pauwels (1830-1904).

1) Dr. Harm Veldman verzorgde op 17 juni 2017 vanwege de herdenking van vijfhonderd jaar Reformatie een lezing voor de Historische Vereniging Westerwolde in Het Trefpunt te Vriescheloo.

Wanneer we proberen de verbindingslijn van Wittenberg – waar Luther zijn 95 stellingen presenteerde – naar Noord-Nederland in beeld te krijgen, is de eerste constatering dat dit maar een heel dun lijntje was. Eén van de eerste aanwijzingen voor enige bekendheid van Luther in Friesland in 1519 treft men aan bij J. J. Woltjer: “In dese tijdt rees een man, ghenaeamt Marthinus Luetther, uyt Hoeghduetschlandt, diewelcke begonde te schryven tegens de afflaeten ende pauselijke macht, daer aff veel ruemoers was.”²

In Groningen heerste in de zestiende eeuw lange tijd een vrij grote mate van verdraagzaamheid. Dat werd mede veroorzaakt door de inwerking van het christelijk humanisme van de Groninger geleerden Rudolf Agricola en Wessel Gansfort, en van de grote humanist Desiderius Erasmus uit Rotterdam. Het cisterciënzerklooster van Aduard was een uiterst belangrijk centrum van Bijbels humanisme: de jarenlang bestaande ‘kring van Aduard’ was een open podium waar deelnemers uit Noord- en Oost-Nederland (en uit de Duitse grensgebieden) de situatie in kerk en theologie analyseerden.³ Een iets minder bekend feit dat enig gewicht in der schaal legde, was het gebeuren in 1523 toen in het dominicanerklooster van de stad Groningen bij een academisch godsdienstgesprek stellingen naar voren werden gebracht die min of meer voortvloeiden uit de Lutherse hervorming.⁴ De daar aan het licht gekomen verschillen tussen dominicaner monniken en de stedelijke geestelijkheid werden toen niet overbrugd, maar men dreef niets op de spits.

Vrij kort na het begin van het reformatorische optreden van Martin Luther in Duitsland en van Huldrych Zwingli in Zwitserland ontstond in de ruime omtrek van deze reformatoren de beweging van de wederdopers of anabaptisten, die met name in Oost-Friesland en de Groninger Ommelanden een bescheiden aanhang kenden. Maar in Westerwolde ontmoeten we geen wederdopers, hoe kort de afstand ook was.

De abdijkerk van Aduard, eigenlijk de ziekenzaal van het klooster, is sinds 1597 in gebruik als protestantse kerk. Foto: Geert Volders.

Calvijns reformatie slaat aan in Nederland

Sinds 1545 is de opkomst van de leer van de Frans-Zwitserse reformator Johannes Calvijn aan te wijzen: eerst in de zuidelijke Nederlanden, later ook in de noordelijke gewesten. Leidende figuren in de beginjaren waren ds. Guido de Brès (1522-1567)⁵, die de *Confession de Foy* – dat wil zeggen: de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* – opstelde en Marnix van Sint Aldegonde (1540-1598),⁶ de vermoedelijke dichter van het *Wilhelmus* (plm. 1570), tevens de belangrijkste raadsman van Willem van Oranje. Deze twee calvinisten waren Zuid-Nederlanders, die grote invloed kregen in de noordelijke gewesten.

Maar wie waren de calvinistische (gereformeerde) leiders in het hoge noorden? Noordelijk van Zwolle⁷ traden ten dienste van de gereformeerde kerken (vaak aangeduid als ‘kerken onder het kruis’, dat wil zeggen onder de vervolgingen) mannen op als Menso Alting⁸ (geboren te Eelde en in 1566 één van de hagenpredikers in Helpman), Gellius Faber de Bouma en Johannes Bogerman sr., →

- 2) J.J. Woltjer, *Friesland in Hervormingstijd* (Leiden 1962) 78.
- 3) F. Akkerman, ‘De Aduarder Academie’; in: Zweder von Martels, ‘Oefenschool der muzen, werkplaats der wetenschap’. *De stichting van de Groninger Academie in 1614* (Hilversum 2014) 71-79. Vgl. Klaas van Berkel, *Universiteit van het Noorden. Vier eeuwen academisch leven in Groningen. Deel 1* (Hilversum 2014) 21vv.
- 4) P.F. Wolfs, *Das Groninger ‘Religionsgespräch’ (1523) und seine Hintergründe* (Nijmegen 1959).
- 5) Emile Braekman en Erik de Boer (red.), *Guido de Bres, zijn leven zijn belijden* (Utrecht 2011).
- 6) Jan van Roey c.s., *Philips van Marnix van Sint Aldegonde* (Antwerpen 1998).
- 7) F.L. Rutgers, *Calvijns invloed op de Reformatie in de Nederlanden*. Met inl. van W. Van ’t Spijker (Leeuwarden 1980). Harm Veldman, *De entree van Calvijn in de Lage Landen* (Haarlemmermeer 2012).
- 8) Harm Veldman, *Menso Alting 1541-1612, hervormer van Noord-Nederland en Emden* (Groningen 2014).

De in Baflo geboren Rudolf Agricola was één van de belangrijkste geleerden in de Noordelijke Nederlanden. Schilderij door Lucas Cranach (1472-1553); Collectie Groninger Museum.

Geromantiseerde verbeelding van een hagenpreek nabij Utrecht. Schilderij (1860) door Bastiaan de Poorter (1813-1880); Collectie Museum Catherijneconvent.

Regnerus Praedinius, rector van de Sint Maartensschool in Groningen. Prent door Steven van Lamsweerde; Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

↑ Het doopvont werd vermoedelijk ten tijde van de Reformatie uit de kerk van Onstwedde verwijderd. Een bescheiden voorbeeld van de beeldenstorm in Westerwolde? Het doopvont deed dienst als waterbak voor dieren, slijpsteen, bloembak en is sinds 1989 weer terug op de plaats waar het hoorde: de hervormde kerk van Onstwedde. Foto door H.M. van den Berg (1967); Collectie Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE), documentnummer 113.272.

“De organisatorische basis was gelegd in de Oost-Friese havenstad Emden, waar in 1571 de eerste nationale synode van de Gereformeerde Kerken in de Nederlanden was gehouden.”

beiden werkzaam in Friesland (in resp. Jelsum en Kollum)⁹ en later in Oost-Friesland.

Wanneer men probeert te verklaren waarom juist het calvinisme zoveel invloed heeft uitgeoefend op de Nederlanders, kan men niet om de harde onderdrukkingpolitiek heen van landsheer Philips II en zijn landvoogd Alva. Het recht van verzet was bij calvinisten sterker ontwikkeld dan bij de lutheranen. Calvinisten stonden afwijzend tegenover revolutionaire visies van de wederdopers; ze waren uit op een van roomse elementen gezuiverd burgerlijk bestuur dat de *vrijheid van godsdienst* krachtig verdedigde. Maar de calvinisten werkten voorlopig nog in het geheim met nachtelijke kerkdiensten aan huis.

De tijd van het Verbond der Edelen, de Hagenpreken en de Beeldenstorm (1566) vormde het startpunt van het publiek optredende calvinisme in de Nederlanden. Na veel teleurstellingen aan het begin van de opstand tegen Spanje en nadat nieuwe initiatieven waren ontplooid door Oranje, kwam er vanaf 1572 in de bevrijde delen van Holland en Zeeland en een aantal steden daarbuiten ruimte voor de Gereformeerde Kerk. Maar de organisatorische basis was gelegd in de Oost-Friese havenstad Emden, waar in 1571 de eerste nationale synode van de Gereformeerde Kerken in de Nederlanden was gehouden.¹⁰

Regnerus Praedinius

Een opmerkelijke zaak in de Groningse verhoudingen was het onderwijs aan de Latijnse school met de naam Sint Maartensschool dat een vernieuwend karakter droeg. De relatie met het beroemde Aduarder klooster was daar niet vreemd aan. Centrale figuur in het midden van de zestiende eeuw is Regnerus Praedinius, rector van de Sint Maartensschool in de stad Groningen, die volgens het jongste onderzoek onmiskenbaar behoort tot de (geheime) groep van protestantse leiders in Groningen. En waarschijnlijk lagen zijn sympathieën uiteindelijk bij de gereformeerde kerkleer. Praedinius verwierp niet alleen het oppergezag van de paus en de aanbidding der heiligen, hij was ook fel gekant tegen de wederdopers en toonde verwantschap met de gereformeerde leer van de uitverkiezing (meer nog die van Bullinger, dan die van Calvijn). De groep jongeren die door Praedinius onderwezen werden, blijken later leiders te zijn in de doorvoering van de Reformatie: te denken valt aan Menso Alting, Doede van Amsweer, Johan Rengers van Ten Post en de jonkers Everhard en Frederik Coenders (zonen van de edele Derk Coenders van de Coendersborg in Helpman).¹¹ De notabele Abel Eppens van Eekwerd past ook goed in deze kring, maar hij had bij de andere

Groninger rector, Gerlacius Verrutius van de andere Latijnse school (de Der Aa school) onderwijs ontvangen in de jaren rond 1550. Praedinius en Verrutius hebben als onderwijzers in belangrijke mate de bodem bereid voor de ontvangst van de Bijbelse boodschap van de Reformatie. Allebei overleden ze echter in het jaar 1558.

Pluriformiteit

Zonder er nu dieper op in te gaan, vermelden we dat er naast de nog altijd heersende ‘pauselijke kerk’ in Groningen een steeds duidelijker wordende gereformeerde stroming – deels verwant aan Zwingli en diens opvolger Bullinger, deels aan Calvijn – vaste voet aan grond kreeg. Ook maken sommige geschiedschrijvers melding van de doperse richting en uiteenlopende sektarische stromingen die een vrij en vrijzinnig christendom propageerden (zonder wet) of een mystieke vereniging met God nastreefden zonder tussenkomst van kerk of Bijbel. Al met al roept het zestiende-eeuwse Groningen een vroegmodern beeld op van religieuze pluriformiteit en tolerantie. Daar was de Rooms-Katholieke Kerk niet van gediend: haar aanhangers en leiders (ook de politici) streefden naar ‘eenheid van troon en altaar’. Maar de gereformeerde richting hield evenmin van een zo grote religieuze verscheidenheid. Er was uiteindelijk maar één manier om God de Heer te dienen: zoals dat beschreven werd in de Heilige Schrift en samengevat in de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* en de *Heidelbergse Catechismus*.¹² →

“Al met al roept het zestiende-eeuwse Groningen een vroegmodern beeld op van religieuze pluriformiteit en tolerantie.”

9) Naast het reeds vermelde standaardwerk van J.J. Woltjer over de Hervorming in Friesland, blijft ook van belang: J. Reitsma, *Honderd jaren uit de Geschiedenis der Hervorming en der Hervormde Kerk in Friesland* (Leeuwarden 1876) en meer recent ook: Wiebe Bergsma, *Tussen Gideonsbende en publieke kerk* (Hilversum/Leeuwarden 1999).

10) D. Nauta c.s. (red.), *De Synode van Emden oktober 1571* (Kampen 1971), speciaal de bijdrage van: J. Plomp, *De kerkorde van Emden*, 88-121.

11) F. Postma, ‘Regnerus Praedinius (ca. 1510-1559), zijn school en zijn invloed’; in: *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, jg. 32 (1990), 153-181, ook als: ‘Regnerus Praedinius (1510-1559), seine Schule und sein Einfluss’, in: F. Akkerman c.s. (red.), *Wessel Gansfort (1419-1489) and Northern Humanism* (Leiden 1992).

12) De Nederlandse Geloofsbelijdenis was in 1561 bekend gemaakt door ds. Guido de Brès in Doornik; de Heidelbergse Catechismus is het werk geweest van de theologen Zacharias Ursinus en Caspar Olevianus in 1563 in opdracht van keurvorst Frederik III van de Palts, bedoeld voor het onderricht in de leer van de Gereformeerde kerken. Deze confessionele geschriften hebben grote impact gekregen door de samenbindende functie in tijden van oorlog en onderdrukking.

Anna van Oldenburg (1501-1575) was regentes van Oost-Friesland voor haar minderjarige zonen. Haar regering werd gekenmerkt door religieuze tolerantie. Olie op hout (kopie uit 1629); Collectie Ostfriesisches Landesmuseum Emden.

Van wonderjaar tot bevrijding

In het 'wonderjaar' 1566 beleefde Groningen een korte tijd van hagenpreken: de jonge Menso Alting was op de Coendersborg in Helpman uitgenodigd en grote aantallen stadsbewoners liepen in september van dat jaar op twee achtereenvolgende zondagen in vrije keus naar het landgoed van de familie Coenders. Daarna lukte het de gereformeerde gemeente in Groningen de beschikking te krijgen over een kerkgebouw – aan de Broerstraat – waar een tijdlang in betrekkelijke vrijheid een gereformeerde eredienst kon worden gehouden. De verwijdering van beelden werd in Groningen bepaald geen 'storm', de actie in de Broerkerk verliep op ordelijke wijze, maar ook in enkele plattelandsdorpen op het Hogeland waren de acties onder aanvoering van enkele adellijke families (Ripperda en Starckenborgh) geen woeste breekpartijen.

In 1568 kwam de hertog van Alva persoonlijk uit Brussel naar het noorden om de oude orde te herstellen. Elf stadstimmerlieden (die op last van het stadsbestuur de heiligenbeelden hadden verwijderd) werden ter dood veroordeeld, zeven van hen ontsnapten, de anderen werden op de Grote Markt geëxecuteerd. Intussen hadden veel protestantse Groningers asiel gevonden in Oost-Friesland.

De ontwikkelingen in de strijd tegen Spanje duurden na de komst van Alva nog bijna dertig jaar.¹³ De in 1576 gesloten Pacificatie van Gent en de daarop gevolgde Unie van Utrecht in 1579 waren voor Groningen momenten waarop de hoop op vrijheid weer levendig werd. Sommige ballingen kwamen terug uit de Oost-Friese gebieden. Maar de aansluiting bij de Unie werd voor Groningen ongedaan gemaakt door de politieke

Emden was voor veel Groningers een veilige toevluchthaven. Hier werd in 1571 de eerste protestantse synode gehouden. Olie op linnen door Johann Mencke (ca. 1616); Collectie Ostfriesisches Landesmuseum Emden.

ommekeer van stadhouder Rennenberg in maart 1580. De oorlog tegen Spanje en de Spaanse stadhouder Verdugo veranderde in een lastige, onvrije verhouding tussen Stad en Lande. De lasten waren groot. Maar de militaire operaties van Maurits en Willem Lodewijk waren gericht om de Stad verder te isoleren; dat gebeurde onder meer door de belangrijkste toegangswegen naar Groningen af te sluiten door de aanleg van schansen. Bourtange, dicht tegen de Duitse grens, was er één van. In 1593 kreeg Willem Lodewijk de borg van Wedde in handen en hij voltooide de bouw van vesting Bourtange en realiseerde een extra verdediging: Oudeschans. In de zomer van 1594 werd het laatste noordelijke bolwerk van de Spaanse koning, de Stad Groningen zelf, na een beleg van ruim zes weken, ingenomen door de vorsten Maurits en Willem Lodewijk van Nassau.

De Reformatie in Westerwolde

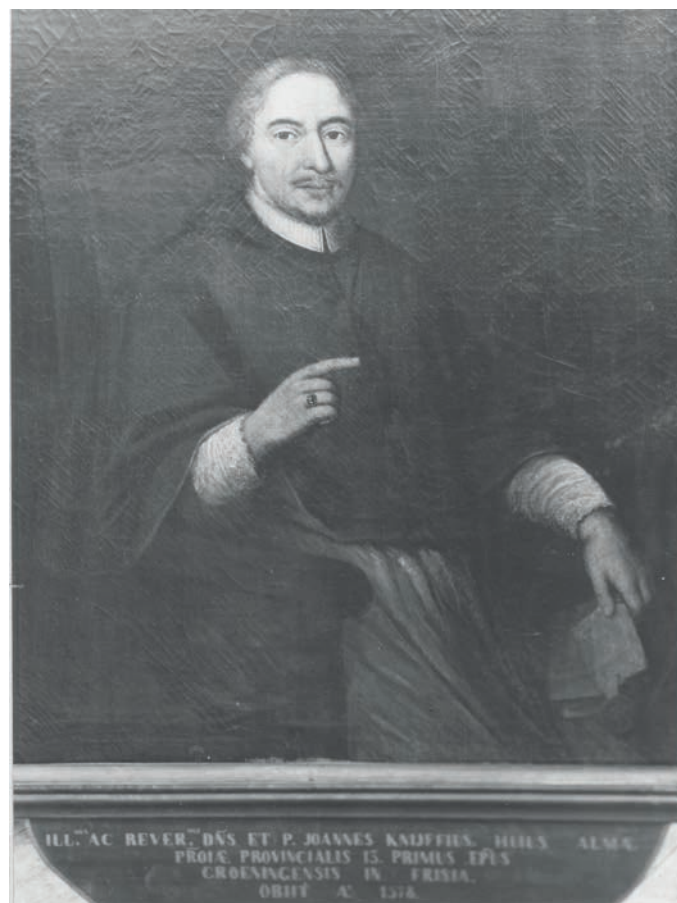
Westerwolde telde omstreeks 1550 zeven kerkdorpen en de kloosterenclave Ter Apel. Voor ons onderwerp is van belang hoe de Reformatie daar is opgekomen en doorgevoerd. In de jaren na 1559 werd door Rome een nieuwe bisschoppelijke indeling doorgevoerd die Groningen tot een bisdom verhief. In 1561 benoemd, werd Johan Knijff pas in 1568 geïnstalleerd als bisschop. Westerwolde viel onder dit nieuwe bisdom Groningen.

Ik wil eerst wijzen op de invloeden vanuit het naburige Oost-Friesland met Emden als centrum. Hier was de Reformatie al vroeg doorgebroken met volledige medewerking van de Oost-Friese graven Edzard I en Enno II en van gravin Anna (van Oldenburg). De invloeden van Luther vormden het begin, daarop volgde de invloed van Zwingli uit Zürich, later die van diens opvolger Bullinger en uiteindelijk ook de invloed van Calvin uit Genève. In Emden arriveerden in de zestiende eeuw een groot aantal geloofsvluchtelingen uit zowel de zuidelijke als de noordelijke Nederlanden. Men verleende hen asiel, uiteraard niet alleen wegens de godsdienstige repressie, maar ook omdat veel vluchtelingen een economische impuls betekenden voor de Oost-Friese havenstad. Er heerste een tolerant klimaat waar naast de genoemde protestantse groepen ook diverse anabaptisten van profiteerden. Maar de uitstraling naar de noordelijke Nederlanden is niet helder: men kan uiteraard aannemen dat er kerknieuws doorsijpelde naar de bevolking van Westerwolde.

Een tweede punt betreft de vraag of er in Westerwolde zelf ook mensen woonden of hadden gewoond die de weg naar de Reformatie hadden ontdekt. Er waren in Heidelberg en Genève een paar studenten aan de daar gevestigde gereformeerde academies ingeschreven, o.a. de gebroeders *Arnold en Folkert Westerwolt* (of Westerwolde). Hun achternaam doet vermoeden dat →

Eén van de weinige versieringen van de garnizoenskerk van Bourtange vormt dit door graaf Willem Lodewijk geschenken drieluik. Op het middenpaneel zien we de Tien Geboden, op het linker paneel de Apostolische Geloofsbelijdenis en op het rechter paneel een Bijbeltekst uit 1 Korintiërs 11: 23-26. Foto: reliwiki.nl.

Johannes Knijff, bisschop van Groningen van 1561 tot 1576. Foto van een schilderij; Collectie Groninger Archieven.

13) P. Brood (red.), *Van Beeldenstorm tot Reductie van Groningen* (Groningen 1994). Specifiek militaire geschiedenis biedt G. Overdiep, *De Groninger schansenkrijg 1589-1594* (Groningen 1970), de hier vermelde tekst vindt men ook bij: P. Brood, 53-102.

ze uit de regio Westerwolde afkomstig waren, maar over hun leven is vrij weinig bekend. Hun levensreis liep eerst naar de stad Groningen waar ze op een van de twee Latijnse scholen plaatsnamen, bij Gerlacius Verrutius, de rector van de Der Aa school – net als de St. Maartensschool van Regnerus Praedinius een adres waar jonge mensen losgeweekt raakten van de scholastiek en doorkneed werden in de beginselen van het Bijbels humanisme en soms al in de grondgedachten van de Reformatie. De zus van beide heren Westerwolt trouwde met de zoon van Praedinius (die in het geheim tot de gereformeerden had behoord). We zitten dus wel in de sfeer van het opkomende gereformeerd protestantisme. Maar dit kreeg geen kans om in Oost-Groningen voet aan grond te krijgen. Al helemaal niet na de nederlaag van de protestantse opstandelingen in de slag bij Jemmingen (1568).

Groningen moest uiteindelijk wachten: militaire acties moesten de knoop doorhakken. En dat duurde tot 1593/94. Als het dan zo ver is kan men denken dat Westerwolde al eerder protestants is geworden dan de Ommelanden. Immers, graaf Willem Lodewijk had de burcht van Wedde al in 1593 in handen weten te krijgen en daardoor kon hij vandaar direct een begin maken met de protestantisering en zelfs calvinisering van dit gebied. Ik geef daar zo antwoord op. Eén ding staat vast: de nieuwe godsdienstige orde werd volledig beheerst door de inzichten van de pure calvinist Willem Lodewijk die ook van Groningen stadhouders werd. Hij was het, zoals we al zagen, de man die voor een tijd van twee eeuwen de kerkelijke verhoudingen had geregeld. Het vormt een markant voorbeeld van *reformatie van bovenaf*; of dat wel goed geweest is voor de inwerking en doorwerking van het geloof in de harten van de kerkleden is een zaak die we maar overlaten aan het domein van de onbekende aspecten van de historie.

Er werd een *classis* gevormd: die van het Oldambt. Deze zond afgevaardigden naar de provinciale synode van Groningen. Maar op de eerste vergadering van deze provinciale synode trof men uit Westerwolde geen predikanten aan, de enige Oost-Groninger daar was ds. Geerhardus Weemhoff uit 'Winschoot'. De opbouw van het gereformeerd kerkelijk samenleven kon beginnen.¹⁴ ■

De Magnuskerk van Bellingwolde. Foto: Geert Volders.

De in 1626 gebouwde garnizoenskerk van Oudeschans – met op de voorgrond de pastorie – is na Bourtange één van de eerste gebouwde protestantse kerken van Groningen. Foto: Geert Volders.

Plaatselijke ontwikkelingen¹⁵

In *Bellingwolde* werd al dadelijk in 1594 een predikant aangesteld: de ex-pastoor Heino Verlage, die daar tot zijn overlijden in 1619 zou blijven.

Blijham kreeg ook in 1594 een predikant in de persoon van de ex-pastoor Ludolphus Antonides, die tot 1613 bleef.

Onstwedde kreeg in 1596 haar eerste predikant met Johannes Mensingius (Mensynck), die daar eerst diende als pastoor en na 1593 trouwde met ene Clara Jaspers.

In *Sellingen* kwam ds. Johannes Brandthoff, waarschijnlijk al voor 1607; misschien heeft pastoor Anthony Vos nog jaren na 1594 zijn diensten aan de plaatselijke kerk vervuld. Brandthoff volgde hem op en bleef de kerk daar dienen tot (omtrent) 1638; gelet op zijn naam is het heel goed denkbaar dat hij een Duitse achtergrond had.

Ter Apel kreeg in 1604 haar eerste gereformeerde predikant met Johannes Emmen; hij was prior geweest van het klooster in Ter Apel en bleef daar werkzaam als dominee tot zijn dood in 1614.

Vlagtwedde kreeg in 1596 haar eerste predikant in de persoon van Henricus Beerman. Over hem is weinig bekend.

Vriescheloo kreeg pas in 1617 haar eerste predikant; dat was Homerus Buterus, die daar ongeveer tien jaar heeft gediend.

In *Wedde* kwam anno 1597 ds. Petrus Schepelitus, die tot 1620 bleef.

Samenvattend: er werd in slechts twee gemeenten nog in 1594 een gereformeerde predikant aangesteld: Bellingwolde en Blijham. Dus had men hier een groot aantal vacatures die met moeite konden worden vervuld. Van al deze voorgangers zijn meestal maar weinig persoonsgegevens bekend. Grote geleerden of bekende schrijvers zaten er niet onder.

14) Zie: G.A. Wumkes, *De Gereformeerde Kerk in de Ommelanden tusschen Eems en Lauwers* (Groningen 1905) en G. Luth, *(On)gepast gedrag* (Heiloo 2006).

15) De gegevens over de eerste predikanten in Westerwolde vindt men bij: W. Duinkerken, *Sinds de Reductie in Stad en Lande van Groningen*. Twee delen (Bedum 1991 en 1992). Verder is van belang: J. Reitsma en S.D. van Veen, *Acta der Provinciale en Particuliere Synoden*, zevende deel: Groningen 1595-1620 (Groningen 1898).

Het portret van...

Wubbe Alberts Harding en Geertruida Maarsingh

door Berend Jan Harding en Ruut Wegman

Wubbe Alberts Harding, geb. Sellingen 11-09-1822, landbouwer, ovl. Ter Borg 14-04-1882, zoon van Albert Harding (1786-1848) en Engeltien Alberts Ter Wisch (1799-1862), huwt te Sellingen 29-04-1871 met **Geertruida Maarsingh**, geb. Ter Haar 09-09-1842, ovl. Sellingen 27-07-1917, dochter van Geert Harms Maarsingh (1808-1874) en Alberdina Hindriks Hidding (1804-1901).

Wubbe Harding was eerder gehuwd op 23 april 1864 te Vlagtwedde met Wupke Ter Borg (1839-1867). Uit dit huwelijk werd geboren:

1. **Albert Harding**, geb. Ter Borg 11-05-1865, ovl. Ter Borg 18-02-1884.

Uit het huwelijk van Wubbe Harding en Geertruida Maarsingh werden de volgende kinderen geboren, allen te Ter Borg.

1. Levenloos geboren zoon, 26-09-1871.
2. **Alberdina Engeltiena Harding**, geb. 13-02-1873, ovl. Spijk 29-04-1950. Alberdina trouwde op 12-05-1896 te Sellingen met Albert Smit, landbouwer te Bierum.
3. **Geert Harding**, geb. 06-01-1875, ovl. Ter Borg 17-07-1885.
4. **Engelhardus Albertus Harding**, geb. 15-06-1876, ovl. Ter Borg 29-09-1968. Engelhardus trouwde op 12-04-1906 te Sellingen met Harmke Schuring (zie haar portret in Terra Westerwolda, zomer 2022).
5. **Albertus Harding**, geb. 30-01-1879, ovl. Ter Borg 22-11-1905.
6. **Engelina Wubbelina Harding**, geb. 06-01-1882, ovl. Ter Borg 30-09-1882.

Foto's vermoedelijk ca. 1870-1880 gemaakt bij het Photographisch Atelier C.A.L. Reinhardt in Winschoten.

Korfbalvereniging DIOS in Wedde

Albert Wubs en de geschiedenis van zijn korfbalclub

DIOS: Door Inspanning Ons Succes, dit was de naam van de korfbalvereniging in Wedde. Een man die erg betrokken was bij het korfbalspel was meester Albert Wubs (1899-1944) van de Openbare Lagere School te Wedderveer. Wubs heeft zowel plaatselijk, provinciaal als landelijk zich zeer actief gemaakt voor deze sport. Jacco Pranger onderzocht DIOS en de rol van Albert Wubs.

door Jacco Pranger

Foto van vereniging DIOS te Wedde, vermoedelijk rond 1920. Onderste rij v.l.n.r. derde persoon: Albert Wubs, en vijfde persoon: Jantje Heikens. Wie herkent de andere mensen op deze foto? Collectie de heer Wever.

Wanneer DIOS werd opgericht heb ik tot dusver niet kunnen vinden. Al in 1916 werd in Wedde een regionale korfbalwedstrijd georganiseerd, maar bij de deelnemers komen we DIOS nog niet tegen. Een jaar later wordt DIOS wel genoemd als deelnemer aan een toernooi, getuige een advertentie waarin ook de korfbalverenigingen van Vlagtwedde (DOS) en Bellingwolde (VOMOS) worden genoemd. De leden van DIOS waren voornamelijk afkomstig uit Wedde en Wedderveer. Het speelveld bevond zich achter het Hotel Buenos Ayres aan de Hoofdweg te Wedde. Daar werden ook grote wedstrijden georganiseerd tussen verschillende verenigingen uit de provincie. De korfbalvereniging DIOS sloot zich in augustus 1920 aan bij het Noordelijk Korfbal Verbond waar Albert Wubs de competitieleider van werd. Tot 1925 bleef de korfbalvereniging verbonden aan de bond en daarna zien we de vereniging niet meer terug. Vermoedelijk is de vereniging samen gegaan met de korfbalvereniging HBS (Houdt Braef Stant) uit Blijham, die de thuisbasis had bij Café Sluiter aan de Hoofdweg in Blijham. Daar zien we Albert Wubs weer in de ledenlijst voorbij komen. In juli 1929 werd hij tijdens de jaarvergadering van de Nederlandse Korfbalbond te Amersfoort gekozen tot bestuurslid in plaats van de heer S.H. Koster. Wubs was zeer actief binnen de gemeenschap van Wedderveer en de omgeving. In 1942 zien we dat de korfbalvereniging in Blijham ook verdwijnt, mogelijk vanwege de oorlogsomstandigheden.

Historie van het korfbalspel

Korfbal werd uitgedacht door Nico Broekhuysen (1876-1958), onderwijzer aan de Nieuwe Schoolvereniging te Amsterdam. Hij deed inspiratie voor het spel op tijdens een internationale cursus openluchtspelen aan de August Abrahamsson Stichting in Nääs (Zuid-Zweden). Broekhuysen blikte in 1941 terug op deze ervaring.

“In de zomer van 1902 volgde ik in Zweden een cursus in openluchtspelen te Nääs. (...) Een dier spelen was ‘ringball’, dat door de Engels-sprekenden ‘basketball’ werd genoemd, ofschoon nergens een ‘basket’ was te bespeuren, want op de plaats, waar onze korven nu hangen, was aan elk der twee palen een ring van bandijzer bevestigd. Naar gelang van het aantal deelnemers en deelnemsters werd het veld door touw in twee of drie gelijke stukken verdeeld. De buitengrens werd wel bepaald, maar niet aangegeven door touw of lint of ‘n streep. Volgens recent onderzoek was ringball een vorm van basketball, dat gemengd werd gespeeld in drie velden met bodemloze korven in de uiterste vakken. Het was de bedoeling dat de spelers de bal zo vaak mogelijk door de ijzeren ring gooiden.” (bron: www.sportgeschiedenis.nl).

De ijzeren band werd vervangen door manden of korven, vandaar de benaming ‘korfbal’. In september 1902 speelden leerlingen van de Nieuwe Schoolvereniging als eerste het nieuwe spel op een braak liggend terrein tegenover hun school in Amsterdam.

Bewonderaar en voorvechter van de sport

Terug naar het korfbalspel in Wedde. Albert Wubs werd in de zomer van 1944 opgepakt wegens hulp aan onderduikers en ondergrondse werkzaamheden. Via Kamp Amersfoort werd hij afgevoerd naar Duitsland.

Aan de rechterzijde zien we Hotel Buenos Ayres in Wedde. In het hotel werden de eerste korfbalwedstrijden georganiseerd. Ansichtkaart, ca. 1908-1913, uitgeverij J. Bakker. Collectie auteur.

Winschoter Courant, 15 juli 1917.

In februari 1945 ontving zijn familie het bericht dat Wubs op 22 december van het voorgaande jaar was overleden (eufemisme voor omgekomen) in het concentratiekamp Neuengamme. In de Winschoter Courant van 30 juni 1947 vinden we een beschouwing naar aanleiding van de onthulling van de gedenksteen in de school te Wedderveer: “De familie had een goed echtgenoot, zoon en broeder verloren, de school een echte meester, de sport een vurig bewonderaar en voorvechter, het verenigingsleven een grote stuwkracht.”

Getuige een advertentie in de Winschoter Courant van 21 juni 1949 werd er nog een poging gedaan om een nieuwe korfbalvereniging in Wedde op te richten. Even later op 3 september 1949 valt er te lezen dat er een sportvereniging is opgericht met korfbal als onderdeel. Ook lezen we in hetzelfde stuk dat er een korfbaltoernooi werd gehouden te Kampen: het Vier Bonden Toernooi met als inzet de Albert Wubs Beker, een eerbetoon aan de man die deze sport ter harte droeg en zich heeft ingezet voor vele (sport)verenigingen. Deze korfbaltoernooien werden vanaf 1945 verschillende keren georganiseerd, maar daar bleef het niet bij. Ook op de scholen binnen de gemeente Wedde werden wedstrijden gehouden. De in 1947 naar Albert Wubs vernoemde school in Wedderveer viel verschillende keren in de prijzen. In 1955 werd er een groot toernooi georganiseerd in Wedderveer achter Café Speelman aan de Hoofdweg. Helaas is in de loop der jaren het korfbalspel in verenigingsverband uit Westerwolda verdwenen. ■

Bronnen: diverse kranten via Delpher.nl.

Wilt u reageren of andere bijzondere foto's van Wedderveer inbrengen? Neem dan contact op met Jacco Pranger: 06-21831002 of pranger@nieuwbuinen.com

Janty in haar kantoor,
januari 2023.
Foto: André Dümmer.

“Grafisch puzzelen vanuit gevoel en verhaal”

Grafisch vormgever **Janty Heeres** uit Rhederveld

De vaste lezers van *Terra Westerwolda* zullen haar naam vast wel eens in de colofon hebben zien staan. Sinds juli 2016 verzorgt Janty Heeres de vormgeving van dit blad. Een gesprek met Janty over haar werk als grafisch vormgever in Westerwolde.

door Lizanne Trenning

Janty aan het werk in haar kantoor in Rhederveld. Schilderij: Geert Schreuder, 2023.

Onze lezers hebben je naam misschien wel eens in Terra Westerwolda zien staan, maar kun je je nog even voorstellen?

“Ik ben Janty, 34 jaar en ik woon met mijn gezin in Rhederveld. Ik ben een plattelandsmens, maar zoek ook graag zo nu en dan de stad op voor (culturele) inspiratie. Samen met onze twee dochttertjes, hond, katten, geiten, konijnen en kippen wonen we op de Johanna Hoeve in Rhederveld. Hier ben ik ook geboren en samen met mijn zusje en ouders opgegroeid.

Later ging ik in Veelerveen naar de bassischool en daarna naar de HAVO op het Dollard College in Bellingwolde en Winschoten. Toen ik een studie moest kiezen, dacht ik dat het een goed idee was om verpleegkunde te gaan doen. En dus begon ik aan HBO-V aan de Hanzehogeschool in Groningen. Halverwege die opleiding kwam ik erachter dat dat het eigenlijk niet was voor mij.”

En hoe ontdekte je wat je dan wel wilde doen?

“Mijn buurvrouw zei op een gegeven moment tegen mij: ‘Is Academie Minerva niet wat voor jou?’ Daar had ik eigenlijk nog nooit bij stilgestaan. Toen ben ik naar een open dag geweest van de opleiding Vormgeving en Communicatie en daar wist ik meteen: dit is het, hier moet ik heen.”

Sprak het creatieve je altijd al aan?

“Als kind vond ik tekenen en kleuren al het allermooiste. Als we dat op school hadden, dan kon ik daar de hele week naar uitkijken. Achteraf was het dus wel duidelijk dat een creatief beroep mij goed zou liggen, maar dat inzicht heb je niet altijd van tevoren.”

Hoe ging het verder na je afstuderen aan Minerva?

“Ik ben in 2014 afgestudeerd. Mijn afstudeerproject was een boek over het Rhederveld. Ik wist al tijdens mijn studie dat ik voor mezelf wilde werken. Ik heb stage gelopen in Groningen. Bij Minerva zeiden ze: ‘Je moet naar de Randstad gaan, want daar liggen de kansen.’ Maar ik wilde bij een zelfstandig ondernemer stage lopen, want dat was wat ik uiteindelijk ook wilde. Dat werd door de docenten niet begrepen. Ook op het eindexamen werd mij gevraagd: ‘Wat ga je nu doen?’ Ik antwoordde: ‘Ik ga in Rhederveld voor mezelf beginnen.’ Ik had al opdrachten liggen. En sindsdien heb ik gelukkig nooit zonder werk gezeten.”

Hoe kom je dan aan opdrachten?

“Het meeste gaat eigenlijk via-via. Je moet een netwerk opbouwen. Ik moet het toch minder hebben van mensen die hier langsrijden en mijn logobord zien staan.”

Je noemde net het boek over Rhederveld. Kun je daar iets meer over vertellen?

“Ik wilde eigenlijk de mensen in de stad een inkijkje geven in het platteland. Toen ik studeerde in Groningen had ik soms wel eens het gevoel alsof ik in twee werelden leefde. Dat ik een wereld hier in Rhederveld had en een wereld in de stad. In de stad hadden ze geen idee van mijn wereld hier. Ik probeerde hen iets te vertellen over mijn beleving van Rhederveld. En toen dacht ik: hoe kijken de andere mensen die hier wonen en gewoond hebben naar Rhederveld? Vervolgens heb ik allemaal mensen een vragenlijstje gestuurd. Omdat onze familie hier al vier generaties woont, hebben we veel namen en contacten en kon ik ook oud-bewoners opsporen.”

Janty bij de ingang van haar kantoor aan de linkerzijde van de boerderij. Januari 2023. Foto: André Dümmer.

In het boek loop je als het ware een route door Rhederveld. Bij elk huisnummer sta je even stil. Dat begint bij de brievenbus, want als je hierlangs rijdt dan zie je vaak eerst de brievenbus voordat je het huis ziet. Daarna volgt het verhaal van de mensen die er wonen of gewoond hebben. Ik heb deze verhalen heel bewust niet bewerkt of aangepast, maar mensen zelf met hun eigen verhaal en foto's laten komen. Zo krijg je echt de herinneringen en beleving van mensen zelf, dat was mijn insteek.”

Wat spreekt jou zo aan in het vormgeven?

“Met name de diversiteit. Je krijgt een opdracht en dan is het elke keer weer de uitdaging om daar iets van te maken. Je wilt iets maken wat past bij de klant: je geeft een persoon, een bedrijf of evenement een visuele identiteit. Vormgeven is niet alleen zorgen dat het er een beetje leuk uitziet. Je bent ook echt bezig met welke boodschap je overbrengt door middel van beeld. Dat leer je ook in de opleiding. Ze leren je ‘concept denken’. Dat is denken vanuit het verhaal. Van tevoren weet je niet hoe het ontwerp er uiteindelijk uit gaat zien.”

Kun je jouw werkwijze omschrijven?

“Als een klant bij mij komt, dan gaan we eerst kennismaken. Zonder kennismaking kan ik niets maken. De klant vertelt wat ze graag willen. Ik stel vragen over wat ze belangrijk vinden in hun bedrijf, maar ook vraag ik naar wat ze niet mooi vinden of niet willen. Ik wil inhoudelijk van alles weten. Stel dat de opdracht het ontwerpen van een logo is, dan ga ik na het gesprek onderzoek doen. Ik lees me in, zoek afbeeldingen, schrijf associaties op en haal daar inspiratie uit. Daarna ga ik schetsen. Dat doe ik altijd eerst op papier en daarna op de computer. Uiteindelijk kom ik dan tot een voorstel. Het is een creatief proces. Als ik bijvoorbeeld een logo ontwerp, maak ik meestal twee voorstellen. Het komt ook wel eens voor dat ik er maar één heb waarvan ik meteen denk: dit is het. Ik heb gewoon geen andere optie, dit vind ik sterk. Dan wil ik er eigenlijk niet nog één maken om te laten zien, want dan sta ik er niet achter en dan klopt het niet. Dat heb ik dan al gezien in het selectieproces vooraf. Het blijft dus ook wel spannend, je hebt vertrouwen over en weer nodig tijdens het proces.”

Wat vind je de lastige dingen in je werk?

“Dat je soms niet even kan overleggen met een collega. Ik werk natuurlijk alleen, dus ik heb geen collega's. Soms zit je vast met een ontwerp, dan lukt het gewoon niet. Dan moet ik even een stapje terug doen. Klopt het concept? Waar zit de kneep? Vaak laat ik het dan even aan iemand in mijn directe omgeving zien, ze zijn inmiddels ook wel aardig getraind in naar mijn werk kijken. Door hun reactie weet ik dan of ik op de goede weg ben of niet. Dat helpt mij dan wel weer verder.”

Kun je misschien iets meer vertellen over jouw werk voor Terra Westerwolda? Sinds wanneer werk je aan het blad?

“Ik werk voor Terra Westerwolda sinds het zomernummer van 2016. Ze vroegen toen of ik de vormgeving wilde doen en kwamen ook bij mij met het idee dat het → ontwerp van het tijdschrift in een nieuw jasje mocht

Presentatie boek Rhederveld op het eindexamen van Academie Minerva, juli 2014. Foto: Janty Heeres.

De J.Buiskoolweg in prachtige kleuren, gefotografeerd op een warme zomeravond. Augustus 2018. Foto: Janty Heeres.

Sfeervolle zonsondergang in Rhederveld, januari 2023. Foto: Janty Heeres.

Boerderij J.Buiskoolweg 5 omstreeks 1950, rond de tijd dat de grootouders van Janty op de boerderij kwamen wonen. Collectie Janty Heeres.

De Johanna Hoeve omstreeks 1985, in de tijd dat de ouders van Janty de boerderij voortzetten. Collectie Janty Heeres.

worden gestoken. Wat mij destijds opviel, was dat het blad best wel donker was. Op de cover stond een groot zwart vlak en binnenin was het ook weinig kleurrijk. Toen dacht ik: maar geschiedenis heeft toch veel meer kleur? Dat was mijn eerste ingeving. En toen ben ik gaan kijken: wat voor kleuren passen er bij de geschiedenis van Westerwolde? De kleuren op de cover baseer ik op het schilderij van Geert Schreuder, zodat het er mooi uitkomt. Verder hebben we ervoor gezorgd dat er op de voorkant meer staat van wat er qua inhoud in het blad te vinden is, met afbeeldingen erbij. Op die manier is de *Terra Westerwolda* ontstaan zoals die er nu uitziet.”

En hoe komt de Terra Westerwolda vervolgens tot stand? Hoelang verloopt het proces van vormgeven?

“Meestal heb ik ongeveer twee weken de tijd om aan de vormgeving te werken. Ik krijg alle teksten en afbeeldingen aangeleverd van de eindredacteur. Ik zet alle foto's om naar de goede drukwaarden en bewerk ze, zodat ze iets lichter worden. Afbeeldingen worden gedrukt vaak donkerder. Dat doe ik allemaal handmatig. Ik begin met een leeg sjabloon dat ik specifiek voor *Terra Westerwolda* heb gemaakt en dan is het een kwestie van puzzelen. Ik werk per artikel, die maak ik af en dan ga ik naar de volgende. Ik moet alles per artikel vormgeven. Ik plaats eerst de tekst en de opmaak daarvan, dus schuingedrukte of vetgedrukte stukken en de tussenkopjes. Dan zet ik de afbeeldingen erin en is het zoeken waar die geplaatst kunnen worden, zodat ze goed tot hun recht komen. En je wilt ook niet dat elk artikel er hetzelfde uitziet, dus daar probeer ik ook mee te spelen. Ik kijk ook naar de zwaarte op een pagina. Het moet prettig lezen. Soms zet ik expres een afbeelding onderaan een pagina omdat het fijner leest. Of ik plaats een lichte afbeelding bovenaan de bladzijde en de donkere onderaan omdat het op die manier wat meer

lucht geeft. Het gaat dus ook heel erg op gevoel. Grafisch puzzelen met gevoel, dat is het eigenlijk.”

Speelt Westerwolde als gebied een rol in je werk?

“Ja, zeker. Ik ben bijvoorbeeld aangesloten bij de steungroep Westerwolde van Leader Oost-Groningen. LEADER is een Europees subsidieprogramma, gericht op plattelandsontwikkeling. Het programma verleent subsidie aan allerlei projecten. Ik maak elk jaar voor LEADER het jaarverslag waarin de projecten die er geweest zijn worden beschreven. Er wordt in Westerwolde heel veel ondernomen. Oost-Groningen heeft misschien de naam dat het stil of leeg is, maar ik vind het echt een energierijk gebied. In mijn werk wil ik het gebied graag op de kaart zetten. Er zijn zoveel mooie dingen hier. Soms komt een opdrachtgever dan bij mij en zie ik de kans om iets toepasselijks te maken dat het gebied promoot, dat vind ik dan echt een toegevoegde waarde.”

Wat betekent Westerwolde dan voor jou?

“Westerwolde voelt voor mij als thuis. Mijn beide families komen bijna helemaal uit dit gebied en ik ben er natuurlijk opgegroeid. De schoonheid van de natuur hier spreekt mij ook heel erg aan. De natuur is altijd anders. We hebben hier natuurlijk de bijzondere monumentale weg met de mooie aanplanting. Dat is wel uniek. In elk seizoen blijf ik dat een mooi aangezicht vinden. Of het nu in herfstkleuren is of met rijp aan de bomen. Toen ik hier mijn kantoor inrichtte, wist ik ook meteen: mijn bureau moet bij het raam, zodat ik naar buiten kan kijken. Ik fotografeer ook graag de omgeving: het liefst als de zon opkomt over het veld. Daar kan ik echt nog steeds van genieten. Je moet het wel blijven zien. Het blijven waarderen wat we hier hebben.” ■

Haveroogst in Rhederveld, augustus 2022. Foto: Janty Heeres.

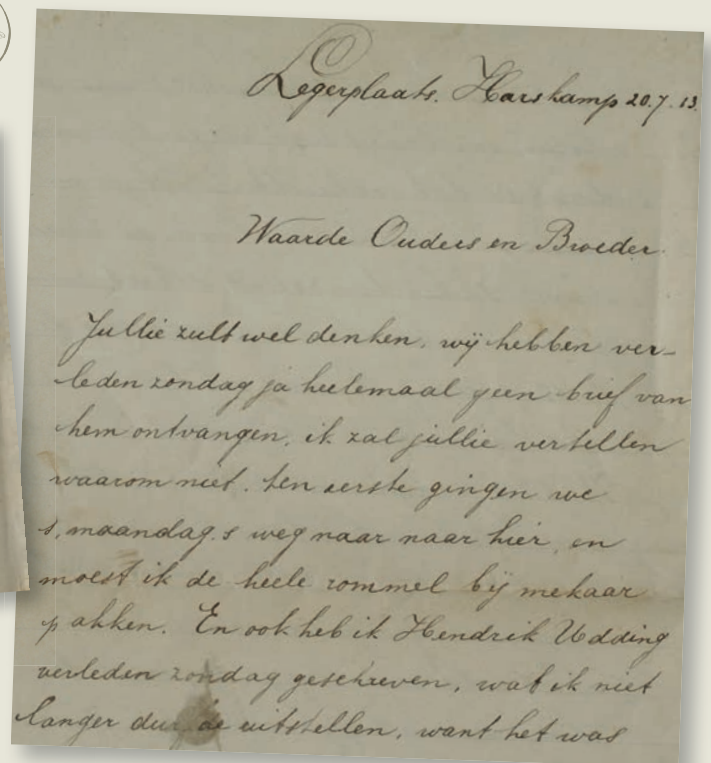
Geert Buirs: een Vlagtwedder in Den Haag, 1913

Een stapeltje brieven, verstuurd naar het ouderlijk huis in Vlagtwedde, beschrijft het leven van een jonge soldaat in Den Haag. Dat was wat ik kocht bij een tweedehands boekhandelaar. Gedurende de maanden januari tot en met september 1913 kunnen wij het leven van Geert Buirs (1873-1978) als milicien bij het Regiment Grenadiers en Jagers Eerste Bataljon Eerste Compagnie in de Oranje Kazerne te Den Haag precies volgen. De serie verstuurde brieven is zo goed als compleet, maar helaas bevatten deze bronnen geen foto's. De beschrijving van de inhoud van de brieven heb ik vrij beknopt gehouden met nogal wat terloopse opmerkingen, maar is niettemin uitgebreid genoeg om de essentie van zijn indrukken van zijn verblijf aldaar weer te geven.¹ Op deze wijze wordt het bijna een dagboekje, dat inzicht geeft in het leven van een jonge soldaat anno 1913.

door Willem G. Doornbos

Een van de brieven die Geert Buirs stuurde naar Vlagtwedde. Particulier bezit, foto: auteur.

1) Er is nog een tweede stapeltje brieven vanaf augustus 1914 tot en met februari 1915. Daarin beschrijft hij zijn leven als soldaat in Tilburg tijdens de mobilisatie, deze zijn niet bewerkt. Van zijn vrouw, Geertje Kamps, is haar poëziealbum aanwezig, alsmede een poëziealbum van Ali, hun dochter. Slechts enkele brieven vanuit het ouderlijk huis uit 1913 aan hem gericht zijn overgeleverd.

Grenadiers in werktenue doppen bonen op de binnenplaats van de Oranjekazerne in Den Haag. Prentbriefkaart, ca. 1900-1910. Vervaardiger: Jos Nuss. Collectie Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH).

Militair leven

Deze brievenreeks vangt Geert Buirs aan met een beschrijving van zijn reis naar Den Haag, die via Winschoten is verlopen. Voor een nieuwbakken soldaat volgen er natuurlijk eindeloze exercities. Zo gaan ze onder andere naar de duinen, waar een machinegeweer op een door honden getrokken onderstel voorbijkomt. Met al dat gemarcheer ziet hij heel wat van de omgeving. Prachtige straten in Den Haag en drie dagen naar Oost-Voorne. Volgens Geert krijgt hij meer te zien dan zijn grootvader. Het is niet bekend welke grootvader hij bedoelt.

Bijzonder voor hem was een warmwaterbad. Als voedsel krijgen ze onder andere commiesbrood (27 januari). Geerts directe meerdere is de eerste luitenant baron Van Voorst tot Voorst, toen een dertiger.²

Dan moeten ze leren schieten, dat gebeurt op het militaire oefenterrein in Harskamp. Geert werd door omstandigheden gehinderd, zodat hij uiteindelijk geen scherpschutter kan worden. Sneu voor hem, want daaraan waren twee dagen verlof en een douceur van f 2,50 verbonden. Anderzijds: op verlof gaan zat er ook niet echt in. Het was kostbaar en met maar twee dagen vrij niet zinvol om naar Vlagtwedde op en neer te reizen. Op de Harskamp is Geert later nog verschillende malen geweest. Hij leert er onder andere schieten op poppen in huizen waarvan de deuren opengaan. Verder is er sprake van een zoeklicht. Met acht man slapen ze in een tent om elke ochtend gewekt te worden met een schot uit een kanon (20 juli). Geert krijgt les in seinen en tijdens een velddienst vlak bij zee ziet hij de stoomboten voorbijkomen. →

Het tentenkamp van de Legerplaats bij Harskamp. Collectie NIMH.

2) Jan Joseph Godfried van Voorst tot Voorst, geboren Kampen 1880, overleden Vierakker 1963. Eerste luitenant 13 februari 1905, kapitein 21 januari 1915, overleed als generaal buiten dienst.

Sociaal-Democratische Arbeiders-Partij in Nederland.

4710-19-1912
10901

Op Rooden Dinsdag

17 SEPTEMBER a. s.

gaan alle georganiseerde arbeiders

NAAR DEN HAAG

om te demonstreeren voor den Arbeiderseisch:

HET ALGEMEEN KIESRECHT voor **Mannen en Vrouwen.**

Op voor de verovering van het
onmisbare politieke wapen in den klassenstrijd!

Hij heeft geluk met de duur van zijn dienstverband. Bij een loting die bepaalt of hij acht dan wel twaalf maanden in dienst moet blijven is Vrouwe Fortuna hem gunstig gezind: dankzij het trekken van een hoog nummer (van de 291 had hij 286 getrokken) blijft zijn dienstduur beperkt tot acht maanden.

Den Haag

Vanuit Den Haag gaat hij naar andere plaatsen in de omgeving. Zo ook naar Scheveningen, waar een driemaster was gestrand. Door de militairen wordt ter ontspanning geregeld gesport, waaronder voetbal en schermen. Geert ziet de opening van de Kamers in Den Haag, door hem met Rooie Dinsdag aangeduid (14 september), wat duidelijk indruk op hem maakt. Het betrof een demonstratie op Prinsjesdag, door de SDAP gehouden voor algemeen stamrecht en inderdaad als Rode Dinsdag aangeduid.

Geld

Ondanks een laag traktement (f 0,70 per week, later komt er nog f 0,30 bij) maakt hij zich niet veel zorgen over geld. Blijkbaar is Geert een zuinig leven gewend. Zo nu en dan verdient hij met scherpschieten nog wat dubbeltjes bij. Er valt bovendien nog extra te verdienen als hij of andere soldaten beter schieten dan de luitenant, maar dat lukt geen enkele militair. Eén keer verdient hij met scherpschieten f 1. De luitenant is geen onaardige kerel, aldus Geert. Bij het Hotel het Roomhuis te Boschhek, drie kwartier van de stad, krijgen 57 man een sigaar van luitenant baron Van Voorst tot Voorst.³ Zo nu en dan sturen Geerts tantes wat eten (appels en hardbrood) en zowaar een keer f 1 zakgeld. Zijn familie wil foto's van hem zien. Enkele malen laat hij deze maken, maar dit moest wel door zijn familie worden bekostigd: acht foto's voor f 1.⁴ Rijk wordt hij niet van het militaire leven. Zo moet hij bijvoorbeeld zelf zijn schoenen laten maken en dat kost f 0,75.

Bijzonderheden

Stuur maar een boezeroen (overhemd), schrijft hij (27 januari). Tijdens een mars richting Leiden ziet hij dat er vijfhonderd bomen zijn ontworteld door een storm (9 februari). Verder is hij naar Katwijk geweest en aldaar ondergebracht in tenten. Dan baden in zee, waar de luitenant zelf toezicht hield.

Als het 84-jarig bestaan van de Regiment Grenadiers en Jagers wordt gevierd, gaat de gehele brigade in groot tenue. Bij deze happening is veel volk op straat en

Grand-hotel-restaurant Het Roomhuis, Boschhek. Ansichtkaart, ca. 1922. Collectie Haags Gemeentearchief.

Het Remonte depot met daarvoor de paarden in Kamp Milligen. Collectie NIMH.

worden de militairen onthaald met een flinke bal gehakt. 's Middags volgden allerlei sportactiviteiten.

In augustus is Geert voor manoeuvres op Kamp Milligen. Hij is tevreden over het militaire tehuis waar hij verblijft, dat ruimte biedt voor ontspanning en geestelijke verzorging. Daar zit hij in een mooie kamer, met een schrijftafel. Nabij Kamp Milligen is de Roemonde waar de paarden voor het leger worden afgericht.⁵

De opening van de Landbouwtentoonstelling in Scheveningen in augustus 1913 trok veel bekijks. Hijzelf is er eveneens geweest en raadt zijn vader aan ook maar eens te komen kijken. Geert ziet onderweg een wagen met →

- 3) Oorspronkelijk een hek met een portierswoning. Al genoemd in de 15e eeuw, liggende bij het Haagse Bosch nabij het Paleis Huis ten Bosch. Na verloop van tijd voorzagen de bewakers dorstige wandelaars van afgeroomde melk. Deze locatie groeide uit tot een groot etablissement, in de volksmond Willemsoord genoemd. In 1911 was hiervan J.M. van der Meer de directeur.
- 4) Dit zal dan een afdruk zijn geweest van een van de eerste snelfotografen in Den Haag (R. Kienjet, *De snelfotograaf. Een geschiedenis van het moderne portret* (Zutphen 2022)).
- 5) Roemonde = Remonte-depot, waar jonge paarden worden afgericht als legerpaard.

Zeeuwse boeren in klederdracht, waarover hij in een van zijn brieven schrijft: eigenaardige kleding hebben die lui (14 september).

Koninklijk Huis

In Den Haag zetelt het Koninklijk Huis. Hier ziet Geert de koningin die uit de kerk komt en tevens een glimp van prinses Juliana, toen vier jaar oud (23 januari). De koningin-moeder bezoekt het regiment, dus de gehele compagnie moet schrobben (12 maart). De verjaardag van de koningin wordt met veel vlagvertoon gevierd. De volgende dag hebben ze een parade waarbij de gehele koninklijke familie komt kijken. Het regiment draagt dan het uniform uit 1813 (31 augustus). In september wordt de Nederlandse onafhankelijkheid groots gevierd waarbij herdacht wordt dat op 30 november 1813 prins Willem Frederik van Oranje-Nassau voet zette op Nederlandse bodem. Geert moet in harnas meelopen in de optocht. Veel mensen uit Friesland blijken bij de optocht aanwezig te zijn (7 september). Geert beschrijft dat hij op wacht staat voor het paleis in Den Haag. Iedereen van zijn regiment is aanwezig op de Houtrust, in het uniform van Napoleons lijfgarde. Alweer een happening, want hij wordt verwend met chocolade, pepermunt en krijgt bonnetjes om melk en brood te kopen. De optocht is opgenomen en te zien in de bioscoop (7 september). In Winschoten, waar in hotel Wisseman filmvoorstellingen

worden georganiseerd, moeten ze er maar naar gaan kijken! Op Paleis Huis ten Bosch heeft hij voor de koninklijke familie het geweer gepresenteerd. Een knikje van de koningin viel hem daarbij ten deel (7 september). Als de koningin naar Amsterdam gaat, moeten de wachten mee.

Vrienden en kennissen

Verspreid over bijna 24 brieven en briefkaarten vallen diverse voor- en achternamen van streekgenoten op. Deze zijn niet echter altijd goed te plaatsten. Zo noemt Geert een grenadier Fleurke uit Pekela, die bij hem op zijn kamer verblijft (23 januari). Fleurke is erg terughoudend in zijn contacten met anderen en Geert vraagt zich af of dit te maken heeft met het feit dat Fleurke afgescheiden (gereformeerd) is. Samen met hem keert Geert wel terug naar de provincie Groningen (26 september).

Ouderlijke boerderij

De brieven reflecteren ook op het leven op de boerderij en het bijbehorende levensritme. In staccato volgt hier een rijtje opmerkingen: vaak korte vragen van Geert inzake de ouderlijke boerderij. De biggen verkocht, voor een hoge prijs: f 10. De dikke koe is gust (27 januari). Aardappelen al gepoot, haver gezaaid en de dong over het land (12 maart).⁶ Vissen mag hij niet in Den Haag –

Wachtparade bij het Regiment Grenadiers en Jagers in de Oranje-kazerne in Den Haag. Ansichtkaart, ca. 1900-1915. Handelsdrukkerij S.S. Korthuis. Collectie NIHM.

in Vlagtwedde dus wel – (8 juni). Hij vergelijkt het vertier in Den Haag met de gezellige tuin van het Vlagtwedder Hotel Schober. En of ze al naar een van de concerten waren geweest in het hotel (18 juni). De rogge op de Kromakker. Turf nu bij elkaar (22 juni). Thuis hooien en hummeling al in huis? En hoe gaat het met de bonen en aardappels? Brand in het huis van Van Heteren? (7 juli). Zijn de bijen al naar de Weite gebracht? (17 augustus). Ook informeerde Geert naar het de werkzaamheden aan het nog onvoltooide Ruiten A Kanaal. En heeft vader een haas geschoten? (27 juli). Is de dorsmachine al geweest? (31 augustus) Beide rode vaarzen hebben een stierkalf gekregen (31 augustus). Is er wild te schieten? Wie heeft het jachtveld gepacht? (31 augustus) Rogge zaaien? (14 september). Uit al deze vragen blijkt wel dat Vlagtwedde en Den Haag hemelsbreed verschillen wat betreft de daginvulling.

Epiloog

Voor Geert was zijn diensttijd duidelijk een eye-opener. Hij ziet de koninklijke familie van nabij, maakt kennis met het mondaine Den Haag en ziet tijdens het marcheren de nabije omgeving. Zijn diensttijd is beperkt, waardoor zijn verblijf aldaar leuk blijft. Toch houdt hij in de tussentijd het boerenleven in Vlagtwedde nauwlettend in de gaten.

Om meer algemene conclusies te trekken, zou je meerdere van dit soort correspondenties moeten zien en vergelijken. Was de manier waarop Buirs zich opstelde een uitzondering? In ieder geval zijn het aardig geschreven briefjes die wellicht nog eens gebundeld kunnen worden uitgegeven! ■

6) Dong = mest.

Beknopte stamreeks Buirs, Vlagtwedde

- I. **Geert Wilts Buirs (Buir)**, landbouwer, overl. Weende (gem. Vlagtwedde, oud 56 jr.) 16 okt. 1822, zn. van Wilt Jans Buir en Antje Jans Baukes, tr. 1. Vlagtwedde 5 okt. 1806 Zwaantje Harms Boelems, overl. Weende (oud 22 jr.) 24 mei 1810, tr. 2. Vlagtwedde 1 mei 1812 Geertruda Lammerts Velthuis, overl. Wollinghuizen (gem. Vlagtwedde, oud 36 jr.) 23 nov. 1819.
- II. **Harm Boelems Buirs (Buurs)**, geb./ged. Vlagtwedde 13 jan./25 jan. 1807, landbouwer, tr. Vlagtwedde 9 sept. 1831 Geertruda Geerts Meems, geb. Sellingen (gem. Bourtange) 5 sept. 1811, overl. Jipsinghuizen (gem. Vlagtwedde, oud 66 jr.) 8 mei 1878, dr. van Geert Hilwerths Meems en Grietje Roelfs Bruggers.
- III. **Geert Buirs**, geb. Jipsinghuizen (gem. Vlagtwedde) 1 nov. 1834, landgebruiker, landbouwer, overl. Vlagtwedde (oud 68 jr.) 30 april 1903, tr. Vlagtwedde 28 nov. 1860 Wupke Kristiaans (ook: Wubke Christiaans), geb. Roswinkel (gem. Emmen) 28 nov. 1838, overl. Weende (gem. Vlagtwedde, oud 57 jr.) 7 juni 1896, dr. van Jan Kristiaans en Willemtien Kuipers.
- IV. **Jan Buirs**, geb. Weende (gem. Vlagtwedde) 1 febr. 1866, landbouwer, overl. Groningen (doch woonachtig te Vlagtwedde, oud 73 jr.) 26 juli 1939, tr. Vlagtwedde 20 juni 1891 Aaltje Tammes, geb. Vlagtwedde 24 nov. 1869, overl. Vlagtwedde (oud 45 jr.) 23 aug. 1915, dr. van Jan Tammes, landbouwer, en Engeltje [ook: Engeltien] Velthuis.

Aaltje Tammes was een dochter van Jan Tammes en Engeltien Velthuis (zij trouwden Vlagtwedde 17 okt. 1861 en Engeltien/Engeltje was toen al weduwe van Gerhardus Besseling). Een ander kind van hen was de zoon Heero Tammes, geb. Vlagtwedde 15 jan. 1862 en overl. Vlagtwedde, oud 15 jr., 4 juli 1877. Naar deze broer van Aaltje Tammes is haar zoon Hero Buirs (geb. 1897, sinds 1902 Hero Tammes Buirs) vernoemd.

Uit dit huwelijk:

- 1 **Geert Buirs**, geb. Vlagtwedde 5 sept. 1891, overl. Vlagtwedde (oud 3 mnd.) 7 dec. 1891.
- 2 **Geert Buirs**, geb. Vlagtwedde 3 maart 1893, volgt V.
- 3 **Hero Buirs**, geb. Vlagtwedde 1 juni 1897 (naamswijziging bij Koninklijk Besluit van 20 dec. 1901 in Hero Tammes Buirs), koopman, overl. Vlagtwedde (in de Bolderbörg, oud 91 jr.) 8 aug. 1988, tr. Winschoten 30 mei 1925 Berendina Antina Rensina Kraai, geb. Winschoten 4 sept. 1900, overl. Vlagtwedde (oud 43 jr.) 8 nov. 1943, lerares, dr. van Albertus Kraai, bierbottelaar, en Anna Margaretha Buiskool, modiste.
- V. **Geert Buirs**, geb. Vlagtwedde 3 maart 1893, boekhouder (1922), overl. Vlagtwedde (oud 85 jr.) 3 mei 1978, tr. Borger 1 nov. 1922 Geertje Kamps, geb. Nieuw-Buinen (gem. Borger) 26 febr. 1901, overl. Groningen (in het Pelstergasthuis, oud bijna 78 jr.) 23 febr. 1978, dr. van Egbert Kamps, landbouwer, en Geessien Middeljans. Uit dit huwelijk kinderen.

Gemeentelijke herindelingsperikelen in de negentiende eeuw

Hoe Onstwedde en Stadskanaal (niet) van elkaar wilden scheiden

Het is een thema dat tot veel discussie leidt: gemeentelijke herindeling. Halverwege de negentiende eeuw hield het de gemoederen in de toenmalige gemeente Onstwedde bezig. Herhaaldelijk werd gepoogd om Stadskanaal als zelfstandige gemeente naast Onstwedde te creëren. Het meest verrassende is dat de bevolking in de jonge veenkolonie het in principe eens was met de bevolking in het oude esdorp. Toch kwam het er maar niet van.¹

door Geert Volders

Het oude gemeentehuis aan de Brink te Onstwedde. Voor de Stadskanaalster bevolking in de wintermaanden bijzonder moeilijk bereikbaar. Foto: Geert de Vries.

Burgemeester Tonnis Klaas Land (1810-1869) diende tegelijkertijd de gemeenten Onstwedde en Vlagtwedde. Foto van een pasteltekening, maker onbekend, Collectie Groninger Archieven, 818_23553.

Op 23 mei 1842 bezocht koning Willem II Winschoten. Vanuit de hele regio – zelfs uit Ostfriesland – waren mensen afgereisd om de monarch te begroeten.² Ook enkele inwoners van Stadskanaal waren naar Winschoten gekomen, maar met een missie. Aldaar boden ze de koning een verzoekschrift aan. Enkele dagen later stelde het Stadskanaalster gezelschap ook de gouverneur (commissaris van de koning) van de provincie Groningen in kennis van het overhandigde verzoekschrift. Eerder al hadden ze zich gewend tot de gemeentebesturen van Wildervank en Onstwedde, maar men hield rekening met een mogelijke afwijzing. “Daar de afscheiding misschien niet met het belang der genoemde gemeenten strookt, het min gegunde of partijdige daarin overkomende aan de aandacht van uwe excellentie te kunnen onderwerpen.” Zodoende werd de aandacht van de gouverneur en de monarch gevraagd.

Argumenten voor afscheiding

De aanbieders van deze petitie kwamen met verschillende argumenten die hun verzoek ondersteunden. De in 1787 op initiatief van de stad Groningen aangelegde veenkolonie, was gestart met dertien huizen. In 1842 telde het al een bevolking van 2706 inwoners. “En misschien is er in het geheele Koninkrijk, hetwelk zich in Uwer Majesteits regeering mag verheugen, geene Gemeente ten platten lande met zulk eene aanzienlijke bevolking als het Stadskanaal, die niet in het voorregt deelt om een eigen bestuur te bezitten.” Van de 53 Groninger gemeenten in 1842 (2023: nog tien!) waren er ten minste 38 met minder inwoners dan Stadskanaal. Een ander argument was dat een eigen gemeentelijk bestuur zou voorzien in een eigen gemeentepolitie. Vanwege de vele rondtrekkende arbeiders in de turfgraverij was de totstandkoming van een politiestation in Stadskanaal wenselijk, “ter voorkoming of redressering van mogelijke onaangenaamheden”. Daarnaast speelde de afstand van

Stadskanaal tot de gemeentehuizen van Wildervank en Onstwedde een grote rol. In de herfst en winter deed men er soms meer dan vier à vijf uur over om het gemeentehuis te bereiken. Een vervelende, maar ook financieel onnodige hindernis.

“Dit alles is niet door ons opgesomt om het Stadskanaal te behouden, neen! Volgaarne zien wij de afscheiding.”

Reactie vanuit Onstwedde

Natuurlijk moest de gemeente Onstwedde een reactie geven op het verzoek. Burgemeester Harm Karskens en de raadsleden Koets, Boels, Bruining, Trenning, Bruggers en Huiges gaven in een schrijven aan de Gedeputeerde Staten van Groningen hun reactie. “Het is waar, deze kolonie [Stadskanaal] neemt van jaar tot jaar in bevolking toe; maar het is zoo erg niet dat deze binnen korte jaren verdubbeld zoude zijn en wat de vreemde arbeiders betreft, het getal duizenden die er des zomers te werken willen wij liefst in honderd verandert hebben, welke in de maanden mei en juni na gedane arbeid weder naar hunne haardsteden terug keren.” Het gemeentebestuur erkende dus enkele behoeften van de Stadskanaalsters, maar sommige wensen waren enigszins overdreven. Een politiemacht was eveneens onnodig, want er was immers een goede veldwachter beschikbaar. De Onstwedders waren niet overtuigd van het argument dat de handel bij een eigen gemeentebestuur gebaat zou zijn. Valt u iets op aan de samenstelling van de gemeenteraad? Het waren allen landbouwers. Dat realiseerde de raad zich ook. “Wat nu de rekwestranten aangaat, dat zijn voor het grootste gedeelte mensen die hoegenaamd geene eigendommen bezitten, maar fortuin zoeken die hun eigen voordeelen beoogen en →

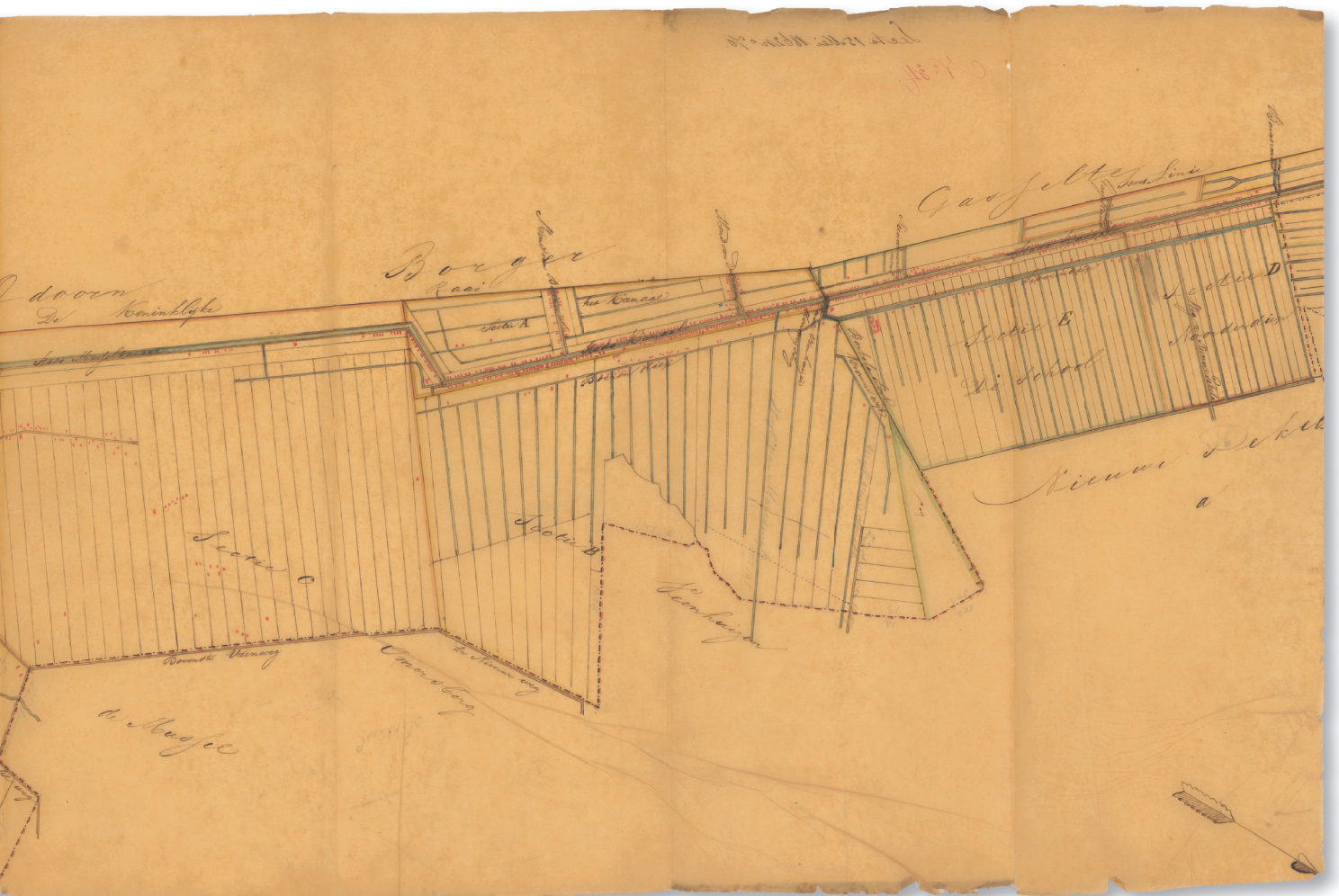
en Horsten is verkozen tot lid der gemeenteraden, waaronder zij ressorteren, zoodat hunne belangen daarbij niet vertegenwoordigd worden.”³

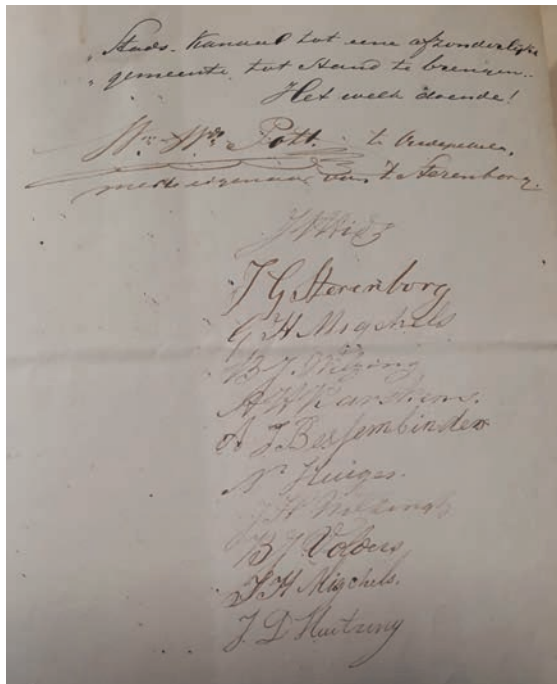
Vanaf deze periode worden ook nadrukkelijk de kolonisten van Horsten genoemd. Hoewel kleiner in aantal, wilden zij eveneens mee in de nieuwe gemeente. De in het voorjaar van 1852 opgestelde petitie aan Gedeputeerde Staten van Groningen, was nu door een veel groter aantal mensen ondertekend dan in 1842. Daarbij moet ook gesteld worden dat de veenkolonie nu gegroeid was tot meer dan drieduizend inwoners. De in 1845 aangetreden burgemeester Frederik Roessingh ondersteunde met de gemeenteraad opnieuw het verzoek dat “voor het gerijf der ingezetenen aldaar zeer wenschelijk is”. Op 19 juni 1852 volgde een reactie van het ministerie van Binnenlandse Zaken. “Uit een voorloopig onderzoek is gebleken dat tegen de verlangde afscheiding verschillende bezwaren, vooral van financiële aard bestaan.” Kortom, het ministerie zou het verzoek niet ondersteunen. Wel werd aangegeven dat wanneer men de financiële bezwaren kon weerleggen, men zich opnieuw tot Gedeputeerde Staten van Groningen zou kunnen wenden. Daar leek het vooralsnog bij te blijven.

Onstwedder argumenten voor afscheiding

Het afscheidingsplan bleef sluimeren. Begin jaren 1860 kwam het opnieuw op de politieke agenda. Opnieuw kwam er steun vanuit onverwachte hoek. Op 7 oktober 1861 waren het de inwoners van het dorp Onstwedde die een petitie aanboden aan de Gedeputeerde Staten van Groningen, “te verzoeken de oprigting van eene nieuwe Gemeente Stadskanaal door alle gepaste middelen te bevorderen en te bespoedigen”. Waarom wilden de Onstwedders af van hun veenkoloniale burenen? In een vijftal punten legde men het uit aan de Gedeputeerde Staten.

1. De afstanden binnen de gemeente waren te groot, waardoor het gemeentehuis in Onstwedde moeilijk te bereiken was voor de veenkoloniale bevolking.
2. “De ingezetenen van Onstwedde verschillen te veel met die van Stadskanaal in aard en zeden. (...) De inwoners van Stadskanaal zijn voor een groot deel uit verschillende oorden van onze provincie en het naburige Drenthe en voor een ander deel uit het aangrenzende Koninkrijk Hannover overgekomen. Dat deze bevolking dus veel in aard, gewoonte en zeden moet verschillen, met de inwoners van het dorp Onstwedde, zal ieder gereedelijk moeten toestemmen.” →

Ondertekenaars van het verzoekschrift om Stadskanaal af te scheiden van Onstwedde, 20 december 1871. "Allen groote landbezitters te Onstwedde."

Izaak Herman Reijnders volgde in 1869 Tonnis Klaas Land op als burgemeester van Onstwedde. Hiermee kwam tevens een einde aan de 'personele unie' met Vlagtwedde. Van een sterke afscheidingsbeweging was in zijn maar liefst 48 jaar durende burgemeesterschap van Onstwedde geen sprake meer. Fotografie onbekend, ca. 1917, Collectie Nationaal Archief.

3. Er was een tegenstelling in economische belangen: landbouw in Onstwedde, handel en turfgraverij in Stadskanaal. Dit leidde tot onnodig conflict.
4. Gemeenteverkiezingen ontaarden in een strijd tussen Stadskanaalster en Onstwedder kandidaten. "Burgers van eene zelfde gemeente worden zoo, door den drang der omstandigheden tegen elkander in het harnas gejaagd."
5. De oprichting van een nieuwe gemeente Stadskanaal is eenvoudig te realiseren.

De gemeentebesturen van Onstwedde en Vlagtwedde presenteerden in voorjaar van 1862 een 'primitief plan', waarin de gewenste nieuwe grenzen van de gemeenten Onstwedde, Vlagtwedde en Stadskanaal zouden komen te liggen. Bijkomend voordeel aan de totstandkoming van dit plan was, dat de burgemeesterspost van zowel Onstwedde als Vlagtwedde vervuld werd door Tonnis Klaas Land, die in 1860 Frederik Roessingh was opgevolgd als burgemeester van beide gemeenten. In dit plan werd ook het huidige Ter Apelkanaal van Vlagtwedde afgescheiden en bij de nieuwe gemeente gevoegd. De nieuwe gemeente zou qua oppervlakte nog vele malen kleiner dan Onstwedde en Vlagtwedde zijn, maar qua bevolking zou het meer mensen tellen dan de beide gemeenten samen.

Bezwaar van Thorbecke

In maart 1863 lag het scheidingsplan bij Gedeputeerde Staten van Groningen. Het leek er nu toch echt te komen nu de betreffende gemeenteraden het eens waren over het scheidingsplan. De hoop werd danig getemperd toen minister van Binnenlandse Zaken Johan Rudolph Thorbecke op 4 januari 1864 liet weten allerminst overtuigd te zijn van het scheidingsplan. "Zoals Uwe vergadering daarbij herinnert, bestond vroeger tegen zoodanigen stap bezwaar, omdat men de financiële krachten van Stadskanaal als afzonderlijke gemeente wantrouwde. Noch in Uwe missive noch in de daarbij overgelegde stukken vind ik gronden aan gewend, waarop Uw beter vertrouwen in deze thans steunt." Een maand later stuurden de gedeputeerden Lewe Quintus en Albarda een reactie naar Thorbecke. "De vergraving der hooge veenen en het in cultuur brengen van den ondergrond is het hoofdbedrijf te Stadskanaal. De hooge prijzen van den turf waren oorzaak van een ongekende welvaart en van de vermeerdering der kapitalen van vele ingezetenen dezer kolonie. Ook het fabriekwezen heeft zich sedert 1852 aanmerkelijk uitgebreid en werpt ook in die mate meerdere voordelen af. (...) De meerdere geldelijke opofferingen aan de

"De rollen zijn dus thans omgekeerd en het is dan ook enkel daarin, dat de ware reden gelegen is, waarom men thans de afscheiding tegenwerkt."

Bevolkingsaantal	situatie 1863	af te scheiden	resterend
Wildervank	7069	2076	4993
Onstwedde	5306	3508	1798
Vlagtwedde	2926	522	2404
Stadskanaal (plan)		6106	

vestiging eener afzonderlijke gemeente verbonden, konden volgens de adressen op verre na niet opwegen tegen de voordeelen welke van de vereeniging zouden verkregen worden.”

Onrust in Stadskanaal en Onstwedde

Lewe Quintus en Albarda wezen de minister op een andere belangrijke ontwikkeling in de gemeente Onstwedde. “Bij de laatste verkiezing van leden voor den gemeenteraad van Onstwedde is gebleken dat het aantal kiezers te Stadskanaal grooter was, dan in het dorp Onstwedde. Daar men zich over en weder had vereenigd, hebben de eersten de zege behaald, en is daar van het gevolg geweest, dat thans in de raad der gemeente Onstwedde die uit 11 leden bestaat, zes leden van het Stadskanaal zitting hebben. Men heeft dus de overstemming en is reeds als evenwicht daarvan, het gemeentehuis van Onstwedde naar het Stadskanaal verplaatst. De rollen zijn dus thans omgekeerd en het is dan ook enkel daarin, dat de ware reden gelegen is, waarom men thans de afscheiding tegenwerkt.”

Dat lieten de zes Stadskanaalster raadsleden zich niet zeggen. De heren Smook, de Haas, Kleve, van der Borg, Kort en Drenth schreven de commissaris van de koning. “Wat de afscheiding betreft, daaromtrent wenschen wij slechts aan te merken dat volgens onze wijze van zien, het gunstige tijdstip daarvoor is voorbij gegaan, omdat door het lange tijdsverloop en tevens door veranderende omstandigheden de algemeene denkwijze zoodanig veranderd is, dat de groote meerderheid der ingezetenen in het ressort der nieuwe gemeente geene afscheiding meer verlangen in welk gevoelen ook wij volkomen deelen.”

De situatie in de Onstwedder gemeenteraad werd helemaal onrustig nadat het gemeentehuis was verplaatst van Onstwedde naar Stadskanaal. Veel typisch Stadskanaalster wensen konden nu veel gemakkelijker door de gemeenteraad goedgekeurd of juist afgekeurd worden. Zo werd het plan om een kanaal van Onstwedde naar Stadskanaal aan te leggen, tot groot ongenoegen van de Onstwedders verworpen. We moeten ons daarbij realiseren dat er nog geen sprake was van een partijpolitiek zoals wij die vandaag de dag kennen. Raadsleden vervulden hun functie dus op persoonlijke titel en niet met een partijprogramma. Na een raadsstemming was tot ongenoegen van de Stadskanaalster raadsleden besloten de stembus weer terug naar Onstwedde te brengen. Jacob Kort uit Musselkanaal had met de Onstwedders meegestemd en kreeg het zwaar te verduren. Burgemeester Land adviseerde hem ontslag te nemen. Kort deed dit, maar kwam hier spoedig op terug omdat hij vond dat hij het slachtoffer was geworden van een vooropgezet plan van zijn Stadskanaalster collega's.⁴

Een laatste poging

De gemeenteraad van Onstwedde, die eerder nog de aanjager van de afscheidingsbeweging was, trok dus de steun voor een gemeentelijke herindeling in. Gedeputeerde Staten van Groningen en het ministerie

van Binnenlandse Zaken legden de kwestie dus weer naast zich neer, tot onvrede van de Onstwedders. In 1871 ondernamen een aantal ingezetenen nog een poging.

”Bekend is het uw collegie dat de belangen der beide te zamen moete werkende deelen der Gemeente Onstwedde zoo geheel uit elkander loopen, dat de ontwikkeling van Onstwedde geheel heeft opgehouden (...) De ondervinding heeft het bewezen dat wanneer Onstwedde eene bijdrage vraagt uit de gemeentefondsen voor een of ander daar ter plaatse uit te voeren werk, zulks wordt geweigerd, daar de meerderheid der leden van den raad te Stadskanaal wonen. (...) Men voelt wel de behoefte, men wenscht vooruitgang en ontwikkeling, maar niets baat het ons, want onze belangen worden niet zóó behartigd als wel dringend noodig is.”

De Onstwedders verweten de Stadskanaalster raadsleden hun eigen belang na te streven, terwijl de raadsleden datzelfde de Onstwedder grondbezitters verweten. Waar de petitie in 1861 nog door een groot deel van de Onstwedder bevolking werd ondertekend, werd tien jaar later de brief door ‘slechts’ twaalf grootgrondbezitters ondertekend. Opvallend detail, de gemeenteraad van Vlagtwedde had – evenals in de voorgaande decennia – geen enkel bezwaar tot de oprichting van een nieuwe gemeente en verklaarde bereid te zijn naast Ter Apeldkanaal ook het stadsbezit in Ter Apel en Ter Haar af te staan. In de gemeenteraad van Onstwedde was slechts één raadslid voor afscheiding.

Mede door deze afwijzing besloten Gedeputeerde Staten er geen werk meer van te maken. In de daaropvolgende decennia veranderde het bestuurlijke apparaat, evenals het kiesstelsel. De scheidingsbeweging liet zich niet meer zo horen zoals in de jaren 1841-1871. Pas in 1969 kwam het tot een herindeling. Het Wildervankster deel van Stadskanaal werd toegevoegd aan de gemeente die ruim honderd jaar nadat het gemeentehuis verplaatst werd, de naam Stadskanaal kreeg. ■

-
- 1) Groninger Archieven, toegangsnummer 1099 Gedeputeerde Staten van Groningen, 1814-1942, inventarisnummer 10456 Stukken betreffende de stichting van een zelfstandige burgerlijke gemeente Stadskanaal. Alle citaten zonder bronvermelding zijn afkomstig uit dit verzameldossier.
 - 2) *Groninger Courant*, 27 mei 1842.
 - 3) *Groninger Courant*, 14 mei 1852.
 - 4) Collectie Streekhistorisch Centrum Stadskanaal, inv.nr. 151D00046 Kanaal van Stadskanaal naar Onstwedde.

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

De Heksen van de Ruiten Aa in Museum Klooster Ter Apel

Tussen 1587 en 1597 vonden drie heksenprocessen plaats in Westerwolde. Ruim twintig vrouwen en mannen moesten zich in Wedde verantwoorden omdat zij beschuldigd werden van hekserij. Na "op het water te zijn geworpen" en meerdere malen "ter toruir te zijn gesteld" werden de meeste van de beschuldigten op de Geselberg ten zuiden van Wedde levend verbrand. Deze beruchte heksenprocessen spreken nog steeds tot de verbeelding. Marjan Daanje en Melissa Steenhuis schreven er over in het vorige nummer van *Terra Westerwolda*. Hun onderzoek is verwerkt in de expositie *De Heksen van de Ruiten Aa* die vanaf 15 april in Museum Klooster Ter Apel te zien is. Beeldend kunstenaar Ludmilla van der Spoel gaf de slachtoffers een gezicht door middel van indrukwekkende beelden die in de tentoonstelling te zien zijn.

Hille Willems, zij was één van de slachtoffers van de West-erwoldse heksenprocessen. Verbeeld door Ludmilla van der Spoel.

Jugendstil in Oost-Groningen

Een vleug Jugendstil in Oost-Groningen, dat is de titel van de expositie die nog tot 2 juli in het Veenkoloniaal Museum in Veendam te zien is. Naast foto's van een top twintig van Oost-Groningse Jugendstil-gebouwen – waaronder twee in Bellingwolde en Blijham – zijn ook boeken-, interieur- en decoratie stukken te zien. Bij de verschillende gebouwen zijn verhalen gepresenteerd over de bewoners, de architect en het gebruik van het

Lid worden van HVW en Terra Westerwolda thuis ontvangen?

Dat kost slechts € 25,00 per jaar!

U krijgt dan niet alleen *Terra Westerwolda* drie keer per jaar thuisbezorgd, maar bent ook welkom op onze vergaderingen en bij interessante lezingen over de geschiedenis van Westerwolde. Jaarlijks wordt er voor leden ook een excursie georganiseerd.

Word daarom lid van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW)!

Dat kan via de website: www.verenigingwesterwolde.nl, maar u kunt ook contact opnemen met Kineke Kuper-Dijkmeijer, secretaris, Venneweg 15, 9541 XN Vlagtwedde, telefoon: 0599-313529, e-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl. Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63.

pand. Bij de expositie is in samenwerking met het Cultuurhistorisch Centrum Oldambt een catalogus gemaakt met dezelfde titel.

Openbaarheidsdag

Ooit gehoord van deze dag? Archiefcollecties zijn er in principe om gebruikt te worden, maar vanwege (wettelijke) privacyregels geldt dat niet voor alle stukken. Daarom worden ze een aantal jaren uitgesloten van openbaarheid. Elk jaar op 1 januari verloopt deze termijn voor een aantal stukken: openbaarheidsdag. Ook bij de Groninger Archieven zijn er stukken openbaar geworden, bijvoorbeeld van het archief van de Hervormde Gemeenten te Sellingeren en Ter Apel. Ook worden ieder jaar gegevens uit de burgerlijke stand openbaar gemaakt. Geboorte-, trouwen overlijdensakten worden respectievelijk na 100, 75 en 50 jaar openbaar gemaakt (www.allegroningers.nl). Gaat u onderzoek doen? Mocht het tot een artikel(tje) met een Westerwolds thema leiden, deel het dan vooral met de redactie van *Terra Westerwolda*!

Bezoek onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws:
www.verenigingwesterwolde.nl

MOW
MUSEUM WESTERWOLDE

Terra Westerwolda wordt mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde: www.hetmow.nl

